

234403

C

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BÁTKY ZSIGMOND

★

MAGYARORSZÁG NÉPRAJZA

OSZK

Különlenyomat A Föld és Népei V. kötetéből

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST

1905

21

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BÁTKY ZSIGMOND

★

MAGYARORSZÁG NÉPRAJZA

Különlenyomat A Föld és Népei V. kötetéből

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST

1905

Auth.
266na

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

234403

M. N. MUSEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyomt. Növedéknapló
1912 év 415 sz.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ALFÖLDI CSIKÓS.

HATODIK FEJEZET.

MAGYARORSZÁG NÉPRAJZA.

Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája. Budapest, 1876. — *Czoernig K.*: Ethnographie der Oest. Monarchie. Wien, 1855. — Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen. — *Csaplovits J.*: Gemälde von Ungarn. Pesth, 1829. — *Békessy J.*: I. Pannoniens Bewohner etc.; II. Vollständ. Sammlung der merkw. noch derm. best. National-Kostüme von Ungarn etc., Wien—Graz 1820. — *Prónay G. br.*: Vázlatok Magyarhon népeletéből. Pest, 1855. — Magyarország vármegyéi és városai. Szerkeszti *Borovszky Samu*: I—VIII. k. — *Balogh Pál*: A népfajok Magyarországon. Budapest, 1902. — *Herman O.*: A magyar nép arcza és jelleme. Budapest, 1903. — *Herman O.*: A magyar halászat könyve. Budapest, 1887. — *Ugyanattól*: Az ősfoglalkozások. Halászat és pásztorélet. Budapest, 1898. — *Huszka J.*: Magyar ornamentika. Budapest, 1898. — *Jankó J.*: Az ezredéves orsz. kiállítás néprajzi faluja. Budapest, 1897. — *Kálmány L.*: Szeged népe (népkölt. gyűjt). Arad, 1881. — *Jekelfalussy J.*: Az ezredéves magyar állam és népe. Budapest, 1896. — *Balassa J.*: A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése. Budapest, 1891. — «Ethnographia». — «Ethnol. Mittheilungen a. Ungarn». — «Erdély». — «Földrajzi közlemények». — *Jankó J.*: Kalotaszeg magyar népe. Budapest, 1892. — *U. attól*: Torda, Aranyosszék, Toroczko magyar (székely) népe. Budapest, 1893. — *U. attól*: A balatonmelléki lakosság néprajza. Budapest, 1902. — *Lázár J.*: Alsó-Fehér vármegye magyar népe. Nagy-Enyed, 1896. — *Kovács J.*: Szeged és népe. Szeged, 1901. — *Istvánffy A.* matyó-nép élete. Miskolcz, 1897. — *Rubinyi M.*: Csángóország. Kolozsvár, 1902. — *Czirbusz G.*: Magyarország a XX. évszáz elején. Temesvár, 1902. — *Körösy J.*: A felvidék eltótosodása. Budapest, 1898. — *Schullerus G.*: Az erdélyrészi szász parasztudvar és lakói. — *Schwicker J. H.*: Die Deutschen in Ungarn u. Siebenbürgen. Wien, 1881. — *Nagy J.*: A tótok otthonáról. Turdossin, 1891. — *Lovcsányi Gy.*: A Vág és vidéke. Budapest, 1881. — *Lengyel M.*:

Ruténokról. Budapest—Ungvár, 1902. — *Kaindl R.*: Ethnographische Streifzüge in den Ostkarpathen, Mitth. d. Anthr. Ges. in Wien. Bd. 28. — *Bellosics B.*: Vas és Zala vármegyék déli síkja (vendek). Turisták Lapja IX. k. — *Vilovszky St.*: Die Serben in Ungarn etc., Wien u. Teschen, 1884. — *Jankó J.*: Adatok a bács-bodrogi megyei sokaczkok néprajzához. Budapest, 1896. — *Staré J.*: Die Kroaten. Wien u. Teschen, 1882. — *Gönczi F.*: Muraköz és népe. Budapest, 1895. — *Czirbusz G.*: A délmagyarországi bolgárok ethnol. magánrajza. Temesvár, 1882. — *Réthy L.*: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Budapest, 1887. — *Moldován G.*: Alsó-Fehér vármegye román népe. Nagy-Enyed, 1899. — *Kőrösi A.*: Adalékok Fiume néprajzához. Kolozsvár, 1892. — *Szongott Kr.*: A magyarországi örmények ethnographiája. Szamosújvár, 1903. — *Herrmann A.*: A Magyarországon 1893 január 31-én tartott cigányösszeírás eredményei. Budapest, 1895.

Hazánknak a hegyek és vizek rendszere által páratlan földrajzi egyiséggé alakított, de a mellett csodálatosan változatos felszínű területe mindenha kedves tanyázó helye volt a népeknek. Kedvező fekvése Európa törzsének keleti felében, mely az áthaladó kereskedelemnek nyit utakat a négy világtáj felé, buja legelői, kövér termőföldje és természeti kincsekben való gazdagsága egyaránt csábították ide a telepesekeket. A régészeti leletek bizonyítják, hogy már az ú. n. bronzkorszakban virágzó művelődés fejtett itt ki, mely Európában akkoriban számottevő volt; hogy már a feníciaiak aranyat bányásztak és mostak Erdélyben, s ma is fennálló műutak, feliratos köemlékek és különféle építmények tanúskodnak arról, hogy a rómaiak — nem is említve az előttük itt lakott népeket — a Dunántúlt, az egész Dunavonalat és Erdély jó részét megszállották.

A rómaiak kivonulása után jobbra germán fajtájú népeket említenek hazánkban a régi följegyzések. Gótok, gepidák, dákok, szarmaták stb. lelik el az országot, a kiket Kr. után az V. században a török népesalárhoz tartozó hatalmas húnok szorítanak ki lakóhelyeikből. A húnokat ismét főképp germán fajtájú népek váltják föl, u. m. Erdélyben (Dacia) gepidák, a Dunántúlon (Pannonia) longobárdok, a Nagy-Alföldön jazygek (ezek nem voltak germánok), az északi részen herulok és kvádok, mignem megjelennek a húnokkal rokon avarok (Kr. u. 582.) Baján vezérlete alatt, s több mint 200 évig tartó uralmat alapítanak a Kárpátok országaiban. Velük együtt szlávok és bolgárok is beköltöznek, s ez utóbbiak főként a Tisza mellékét és Erdélyt lelik el. Az avar birtoklásnak Nagy Károly német császár vetett véget 803-ban.

De valamint nem valószínű, hogy a húnok végleges letörésük után az utolsó szálig visszamentek volna Ázsiába, a mint a régebbi történelmi fölfogás hirdette, úgy az avarok sem tűntek el e földről egészen; ellenkezőleg, hiteles bizonyítékaink vannak, hogy a nyugati országszélen, egészen a dalmát tengerpartig, avar hercegségek — khágánságok — maradtak fenn (legtovább, t. i. a honfoglalás után is, a horvát-dalmát földön), melyeknek

lakói a keresztyén vallást fölvelték s a német császároknak adót fizettek, sőt a Dunántúl több helyén, valamint Erdélyben is szétszórva mindenfelé maradtak avarok, kik a honfoglaló magyaroknak meghódoltak, s a kiket azok a szélekre telepítettek és határőri — hadban elővédi — szolgálatokra alkalmazzák.

A magyarok bejövetele előtt a Dunántúlon, a Dráván is átterjedve, az avarokon kívül germán és szláv népek laktak, a Száván túli hegyvidékekre a mai horvátok ősei fészkelődtek be, északnyugaton volt nagy Morvaország egy része, északkeleten Zalán bolgár fejedelem uralkodott, a Tisza-Maros közén bolgárok, Erdélyben szlávok, dákok és kevés számmal gepidák stb. tanyáztak. A honfoglaló magyarság, mint tudjuk, ezeket a népeket egymásután lassankint meghódította, s mindenesetre nem egy emberöltő leforgása alatt lábát keményen és véglegesen megvetette a négy folyó közén. De a magyarok letelepültevel és az itt talált és legyőzött népeknek a hegyes vidékekre való szorításával, vagy egy részének lakóhelyén való meghagyása mellett szolgává tételével, még nem alakult ki hazánknak az a néprajzi képe, melyet ma magunk előtt látunk. Részint a lakosságnak gyér volta, részint a későbbi szerencsétlen pusztító dúlások voltak okai annak, hogy csaknem a legutóbbi időig újabb és újabb néptömegeket fogadtunk be falaink közé, melyek jórészt egészen a mai napig megtartották eredeti sajátságaikat, faji vonásaikat, részint fölszívódtak a magyarságba vagy valamelyik nemzetiségbe. E befogadott népek egyrésze a magyarokkal rokon fajtájú volt, más része pedig a környező idegen fajták közül került ki. A keresztyén-ség fölvétele s a királyság fölállítása csak szorosabb kapcsolatokat teremtett a Nyugat és hazánk között, melynek állami súlypontja különben is a Dunántúlon, mint legsűrűbben lakott és legműveltebb országrészen feküdt. Szt. István királyunk feleségével német lovagok jöttek be nagy kísérettel, mely fajtának természetében van a vándorlás s az idegen területek kolonizálása; ezeket nyomon követték német kézművesek, majd a XII. század közepén nagyobb számmal a bányavárosok németjei, a szepesi és erdélyi szászok. De még ugyancsak Szt. István uralkodásának vége felé rokon fajú besenyők is kezdenek beszüremelni. Ez a beszüremlés több évtizeden át tartott, s az erre irányuló nyomozás kimutatta, hogy a besenyők az országban szétszórta, főképp a széleken sokfelé letelepültek. A kelet felől megindult áramlást tovább folytatják a palóczok, kik a kúnokkal azonosak, majd később (1239-ben) hatalmas tömegben a kúnok-jászok, kik mai lakóhelyükre szállanak. A XIV. század közepe előtt Korjatóvics Tódor vezérlete alatt rutének kérnek és nyernek bebocsáttatást az északkeleti részekbe, majd az ozmánok balkáni térfoglalása szerb fajtájú népek özönlését indítja meg hazánkba. Szerbek először a rigómezei ütközet után (1389) jelentkeznek nálunk, majd a török uralom megszűntével

(1690) Csernovics Arzén pátriárka vezetésével Albániából, Szerbiából és Macedóniából nagy számmal összeverődve jönnek a Duna-Tisza közé, s az ú. n. Bánságba. Ugyancsak a török pusztítások következménye volt a dunántúli, bácskai és bánati svábok betelepítése a XVIII. század elején, melyekhez csekély számú francia és spanyol kolonista is járult. Hiteles anyakönyvek tanúsítják, hogy a török se takarodott ki az országból úgy, hogy az egyes, hosszabb ideig megszállott helyek elhagyása után egész csomó megkeresztelkedett család ne maradt volna hátra belőle. A nyugatról történő beszivárgás, tudjuk, ma sem szünetel teljesen.

Bolgárok részben Nagy Lajos király alatt, részben a török kiűzetése után jöttek.

A cigányok a XV. század folyamán vándorolnak be, az örmények 1668-ban jönnek, a lengyelek főképp az elűzött északi protestánsok helyére telepednek, csehek az északnyugati tótok közé, zsidók már az Árpád-házi királyok alatt tűnnek föl.

Az oláhokat a XIII. században említik először oklevelek. Ezek a Balkánról húzódtak be a Keleti-Felföldre, s a Kárpátok lejtőin legeltetve haladtak előre.

A nyugati határszéli vendek és németek alkalmasint a honfoglalás óta ott laknak. Horvát-Szlavonország nyugati felét, a mint fentebb mondtuk, még a honfoglalás előtt megszállották a mostani lakosok ősei; csak a mai magyar-horvát határ mentén telepedtek meg magyarok s a tengerparton olaszok, később a török háborúk után és újabban szerbek, németek, magyarok, tótok, csehek stb., — különösen a most már odatartható szlapon vármegyékben.

Hazánk mai határán kívül Romániában és Bukovinában vannak még magyar vagy székely, másnéven csángó telepek. Ezeknek egy kis részét a 80-as években az Al-Duna mellékére és följebb visszatelepítették.

Ilyen sokféle népelemből alakul ki hazánk mai néprajzi képe, melyben képviselve van Európa három fő néptörzse ú. m. a román, germán és szláv, s a melynek magva, összetartó és uralkodva vezérlő eleme az országnak és nemzetnek is nevet adó ural-altáji fajtájú magyarság. De ez a vezérlő szerep nemcsak történeti és politikai múltjánál fogva illeti meg a magyarságot, hanem számbeli túlsúlya miatt is, a mennyiben a legutóbbi népszámlálás adatai szerint a tulajdonképeni Magyarországon az egész lakosságnak 52 %-a vallotta magát magyarnak, míg németnek 11·8 %-a, tótnak 11·9 %-a, oláhnak 16·7 %-a, ruténnek 2·5 %-a stb. Számokban kifejezve Szt. István koronája országaiban van kerekszámban 8·742,000 magyar, 2,135,000 német, 2,019,641 tót, 2,799,474 oláh, 429,447 rutén, 1,678,569 horvát, 1,052,180 szerb, 397,761 egyéb nyelvű lakos.

Vessünk most egy rövid pillantást e népek földrajzi elhelyezkedésére.

A magyarság főkép az ország közepén, a Nagy-Alföldön és Dunántúl lakik. Észak felé Pozsony, Nyitra, Losonez, Rozsnyó és Ungvár városokkal jelölhetjük elterjedésének határát, kelet felé Szatmárnémetivel, Nagyvárad, B.-Gyulával és Araddal, délen Ó-Becsével, Bajával és a Dráva vonalával, nyugat felé az Alpokkal. Egy másik kisebb tömegű magyar elem az ország keleti határszélén él Csik, Maros-Torda, Udvarhely és Háromszék megyékben. Nevezetes, hogy hazánk egyéb részén sehol sem él nagyobb tömegben a magyar elem az ország határáig. Nyugaton Vas és Pozsony megyének néhány magyar községe, délen Torontálnak egy-két esámgó falva van a határ peremén.

Ez a két magyar medencze ma csak Kolozs- és Szilágymegyéken át kapcsolódik egymáshoz, szakadozott magyar foltokkal. Régebben az összefüggés megszakítatlan volt a Szamos és Maros vonalán is, de az oláhság előnyomulása megrontotta azt. A magyar nyelvhatár délen is mélyebben nyúlt azelőtt a Bácskában és Bánságban egészen a Dunáig, csak a török pusztítások irtották onnan ki a magyarságot, északon pedig följebb húzódtott mint ma, de kénytelen volt tért engedni a tótok előnyomulásának néhány dunáninni megyében. A tótokkal és oláhokkal szemben való térvészteség mellé az újabb időkből még azt sorozhatjuk, mely a baranyaitolnai svábsággal szemben érte a magyar elemet. Magyarország 63 vármegyéje közül jelenleg 31-nek van abszolút magyar többsége, míg 11-nek tót, ugyanannyinak oláh és egynek (Moson) német; kilencben pedig egy sincs abszolút többségben. Az egyes nemzetiségek közé bezárt magyar foltok felsorolását elhagyva, csak azt említjük még meg, hogy Szlavóniában három helyen vannak számbajövő magyar telepek, u. m. Pozsega-megyében Daruvár táján, Verőczében Dálja körül és Szerémbe a Jarasina patak nyugati völgyében, összesen 100,000-en fölül.

A németek valamennyi nemzetiségünk között a legjobban szét vannak szórva hazánkban. Ha Váczon és Déván át, Déván és Deesen át, s Váczon és Kassán át egyeneseket húzunk az ország határáig, úgy az ily módon bezárt négyszöget találjuk olyannak, a melyben a szatmármegyei német szigettől és egy-két jelentéktelen ponttól eltekintve, nincsenek német telepek. Az erdélyi szászok három csoportot alkotnak. A legnagyobbiknak keleti határai Szászváros, Szászsebes, N.-Szeben, Medgyes, Segesvár egész Zsomborig, északi határát a Maros és Kis-Kükülő, a délit az Olt alkotja oláhok és magyarok között; a másodikat Barcaságnak nevezik, s ez a Brassó körüli részt foglalja magában; a harmadikat a Besztercze körüli telepek alkotják, amaz magyarok és oláhok, emez főként oláhok között. A szepesi szászok a Táttra lejtőin, a Poprád völgyén laknak egészen a határszélig, tótok, részben rutének közé ékelve. Tőlük délre vannak a gömöri (Dobosina) és abaujtonnai (Stósz, Metzenzéf) telepek, magyarok és tótok között.

A Nyitra és Túróc felső völgyeiben találjuk a bányavárosokat, a barsi és nyitrai ú. n. krikehájokat, tótok között. Dunántúl három tömegben laknak németek. Az első Pozsonytól a Kerka folyócskáig Pozsony, Moson, Sopron és Vas megyéken át nyúlik keskeny szegélyben mindent a határszélen, magyarokkal, Moson-Sopronban horvátokkal és Vasban vendekkel tarkítva. Az öv legszélesebb kiterjedésű Mosonmegyében, a hol egész Györmegyéig terjed. A második csoport a magyar Középhegységet, a Bakonyt, Vértest és Pilis-Gerecsét foglalta el, s Budapesten át délre és délkeletre terjeszkedik egész Czechlédig. Összefüggő tömeget csak Budapest alatt alkot, különben magyar; Komáromban, Esztergomban és Pestben még tót szigetekkel is van tagolva. A harmadik Baranya- és Tolnamegyében van a Feketevíz-Dráva, Kapos-Sió és Duna alkotta háromszögben, Eszék táján a Dráván is átnyúlva. Tolna déli felén s a szomszéd baranyai járásokban csaknem összefüggő tömeget alkotnak, míg a többi helyeken magyarokkal, Pécs és Vörösmart tájékán sokacsozokkal váltakoznak. Horvát-Szlavonországban ezenfölül Daruvár környékén, a Jarsina folyócskától északra és Zimony táján laknak. A Duna-Tisza közén az u. n. bácskai svábok körülbelül Kalocsa szélességétől kezdve a Duna déli hajlását foglalják el Újvidékig, Pest és Bács nyugati határán. Tömegesebben sehol sem csoportosúlnak; Zombor tájékán szerbek ékelődnek közibük, ettől északra főképp magyarokkal, délre szerbekkel és tótokkal, itt-ott ruténnel szomszédosak. Hatalmas német területet találunk a Maros-Duna közt a Temesközben. Ez a bánati sváboké. Néprajzilag ez a vidék a legtarkább része egész Magyarországnak, mert nem kevesebb, mint hét nemzetiség él itt egymás mellett. Jellemzi a német telepeket az, hogy itt is szétszórta; tömörebben csak Temes északi és Torontál délnyugati felében vannak. Keletfelé mindinkább gyérülnek és szigetek alakjában eloszlanak az oláhság tengerében. Nyugaton és délen magyarokkal és szerbekkel váltakoznak, mely utóbbiak rovására úgy itt, mint a Bácskában erősen terjeszkednek. Találunk ezeken fölül németeket még Aradmegye északnyugati részében, Nagy-Károly környékén, Ungban, Máramarosban, s apróbb telepekben több vármegyében.

A míg a magyarságnak központi és egytömegben való fekvése első sorban kétségtelenül nagy politikai és államföntartó értékkel bírt és bír, addig a németiségnek az egész országban való szétszórtsága a magyar nemzet általános polgárosodására volt és van nagy hatással. Az ipar és kereskedelem, az okszerűbb gazdálkodás, a praktikus életfölfogás, s az anyagi kulturának számos vívmánya jórészt általuk honosodott meg hazánkban.

A németiség és magyarság földrajzi elhelyeződésével egészen ellentétes a következő három szláv fajnak, a tótnak, ruténnek, s a csekélyszámú

vendnek helyezete. Ezek mindhárman a határon lakó népek, s közülök csak a tót bocsátott ki számbajövő telepeket az ország belsejébe.

A tótok nagyobbik tömege hazánk északnyugati felföldjét foglalja el Pozsonytól Szepes és Gömör megyéig. Ez a rész összefüggő egészet alkot, csak a közepét szakítja meg a bányavárosok németsege. Déli határát mindenütt a magyarság adja, s itt csak azt jegyezzük meg, hogy ez a határ Balassa-Gyarmattól keletre ágat bocsát a Zagyva és Galga folyók közé. A tótok kisebbik fele a szepes-gömöri határtól keletre körülbelül Ungváron valamivel túl terjed, délfelől a völgyek mentén a magyarságtól, északon a németségtől és ruténségtől összeszorítva, de ágakat eresztve délnek Abaújban és Zemplénben. Nagyobb tót telepet találunk az Alföldön Szarvas és Békés-Csaba körül, kisebbeket a Vértes- és Pilis-hegységben, Buda tájékán, a Nyírségben, Bácskában, Szlavóniában Titeltől délre, Torontálban, Csanádban, Biharban stb.

A rutének hazánk északkeleti részében főképen Ung, Bereg és Máramaros megyékben laknak. Összefüggő tömeget Ungvár hosszúsági körétől a Tisza forrásáig alkotnak. Délfelől körülbelül N.-Szőlősig a Tisza völgye jelöli határukat, melyet csak imitt-amott lépnek át, míg a folyók völgyén magyarok nyomúlnak közéjük. További déli határuk a N.-Szőlőstől Ungvárig húzott vonal. Nyugaton Szepesmegye északi sarkáig terjednek, megosztva a földet a tótokkal és Szepesmegye északi részén a németekkel. A Visó és Tisza alkotta szögben oláhokkal és németekkel keverednek. Jelentéktelen telepeik a Bácskában és Horvátországban is vannak.

A vendek Vas- és Zalamegye nyugati, illetve délnyugati határán találhatók. Sűrűbb csapatjuk a Mura és Kerka folyók közét foglalja el. Vasban németekkel és magyarokkal, Zalában csak magyarokkal szomszédosak.

A szerbek — Horvát-Szlavonországon kívül — hazánk déli vidékeit lepték el, átlépve a Duna vonalát. Főfészük Bácska. Itt Zombor körül és Titeltől nyugatra alkotnak tömörebb területet, míg amott N.-Kikinda környékén és Temes déli részén tömörültek inkább. Különben eldarabolatlan nagy területen vannak szétszóródva. A Duna mellékén egész Szt.-Endréig eljutottak, s az Al-Duna mentén a szerbiai Milanováczig terjednek. A török hódítás alatt és után különben az Alföld déli felén nagy számmal voltak az egyes városokban (Szeged, Kecskemét, Komárom, Eger stb.), de lassankint felolvadtak vagy elvándoroltak, mint a görög kereskedők, vagy a régebbi izmaeliták.

Bolgárok csekély számmal Temes és Torontálmegyében, Vinga és Ó-Besenő táján laknak, azonfölül Krassó-Szörényben Krassován, de itt már eloláhosodva.

Az oláhok Erdélynek a németektől és székelyektől szabadon maradt részét s a Temesköznek mintegy felét az Al-Dunától Máramarosig a Nagy-

Alfölddel párhuzamosan és vele egyforma szélességű övben foglalják el. E hatalmas övnek Krassó-Szörény, Hunyad és Arad megyére eső része meglehetősen tiszta oláh, valamint csaknem egész Fogarasmegye és Beszterce-Naszód északi része is, míg az öv közepét a szélesen szétterjeszkedő Bihar lejtőit, a törzslakos magyarság megmaradt községei foglalják el. Oláhokat különben Erdély csaknem minden részében találhatni a százszok között, valamint a háromszéki, északi csiki és marostordai székelyek között is, a hol úgy ezeknek, valamint a máramarosi ruténeknek és a délvidéki szerbeknek rovására mind nagyobb tért foglalnak.

A cigányok az egész országban föltalálhatók. A legtöbb cigány lakik a Királyhágón túl lévő részekben, legkevesebb a Duna és Tisza közén, továbbá Dunántúl, s az északi Kárpátok magas hegyvidékein. A mi a nemzetiségek között való elterjedésüket illeti, legtöbben laknak az oláhok, legkevesebben a rutének és a németek között.

A zsidók ép úgy el vannak terjedve az országban, mint a cigányok. Különösen a kereskedésre alkalmas pontokon csoportosúlnak. Legsűrűbben megszállották a fővároson kívül az északkeleti megyéket (Máramarosban 17 %, Beregben 14 %, Ungban 12 %), s innen szétáradva Erdélyt.

Horvát-Szlavonországban főképen két nemzetiség lakik, u. m. horvát és szerb. Ezek közel rokonok, sokszorosán össze is vannak keveredve, úgy hogy ma már jóformán csak a vallásuk különbözteti meg őket. A horvátok róm. katolikusok, a szerbek csaknem kivétel nélkül görögkeletiek. A szerb elem a Szerémségben és Lika-Krbavamegyében van többségben, az utóbbiban alig valamivel, Varasdmegye pedig csaknem tiszta horvát népességű. Különben keverten laknak egymás mellett. Az újabb népszámlálásban nem is választják őket szét. Horvátok laknak még a Muraközben, Vas, Sopron, Moson és Győr megyékben.

Fiumének és környékének lakói olaszok, horvátok, s különféle beköltözött elemek, főképen magyarok és németek.

E körültekintésünk befejeztével vessünk még egy pillantást hazánk néprajzi térképére, hogy az itt lakó népek elhelyezkedéséből e nemzet életére vonatkozó némely általános tanulságot pár szóval levonjunk. Láttuk, hogy a magyarság foglalja el az ország közepét, s hogy ezen alakulat, mint kikristályosodott mag körül rakódnak le az egyes nemzetiségek. A magyar fajnak nemzetté kialakulása itt, az ország szívében ment végbe, s ma is ez a faj az az összetartó erő, a mely nélkül a nemzetiségek ma még teljes virágjában levő faji egyediségüket elvesztenék s a környező fajoknak szegényes tömegébe olvadnának. Ez pedig nekik sem lehet kívánatos, mert a közös haza és közös sors mellett ez a meglevő földrajzi elhelyezkedés mintegy a természeti törvény erejével kényszeríti őket arra,

hogy a szélek felől a központ felé törekedjenek, hogy a nemzeti közösségben is megtarthassák faji önállóságukat. Így remélhetjük azután, — bár mindegyik nemzetiségünk megszakítatlan szerves összeköttetésben van a szomszéd államok törzsrokon népeivel, a mi a széthúzó törekvéseknek kétségtelenül erőteljes táplálékot szolgáltat, — hogy a közöttünk fennálló elválasztó politikai határok egyszersmind elkülönítő néprajzi határokká is válnak.

Hitfelekezeti tekintetben így oszlik meg hazánk lakossága: A tulajdonképeni Magyarországon van kerekszámban róm. kath. 8.199,000, gör. kath. 1.841,000, gör. keleti 2.199,000, ág. ev. 1.259,000, ev. ref. 2.427,000 unit. 68,400, izr. 831,000, és egyéb 13,486. Százalékos arányban sorban: 48·7; 10·9; 13·1; 7·5; 14·4; 0·4; 4·9; 0·1. Horvát-Szlavonországban van róm. kath. 1.721,000; gör. kath. 12,871; gör. kel. 616,500; ág. ev. 30,082; ev. ref. 13,910; unit. 17; izr. 20,210; egyéb 1274.

A róm. kath. vallás, Horvát-Szlavonországot is beleszámítva, eléri az abszolút többséget és erősen gyarapodóban van. Hasonlóképen gyarapodnak a zsidók, míg a többi felekezet jóformán stagnál.

A róm. kath. vallásnak minden nemzetiségből van hívője, legkevesebb a rutének és oláhok között. A magyarok jó része ezt a hitet vallja. A gör. kath. vallást a rutének, oláhok és a Felső-Tisza melléki magyarok; a gör. keletit az oláhok és szerbek; az ág. evangelikust a szepesi és erdélyi szászok, részben a tótok és magyarok; az ev. reformátust csaknem kizárólag a magyarok; az unitáriust pedig az erdélyi magyarok követik. Az örmények egy része az örmény kath. egyházhoz tartozik. A katholicizmusnak történelmi múltjánál és óriás egyházi vagyonánál fogva nagy befolyása van állami életünkre; a protestantizmus mindig a magyarságot, a nemzeti ügyet képviselte és szolgálta.

Ez a kerekszámban húsz millió főnyi népesség, melyből minden 1000 férfira 1009 nő esik, Magyarországon 12,605, Horvát-Szlavonországban 7833 községben lakik, mely utóbbi számban sok apró pusztá is foglaltatik. A községek nagysága természetesen változó, s ezért helyénvalónak látjuk, hogy azok közül néhány kategóriát felsoroljunk. Magyarországon legtöbb az olyan község, melyben a lakosság 500 lélek körül van; ilyen az összes községek 66 %-a, melyekben az egész népességnek 25 %-a lakik. Utánuk jönnek azok a községek, melyekben a lélekszám 2000 körül van; ezek a községek számának 31 %-át, a népességnek pedig 45 %-át teszik. 10,000 lélekszámon fölüli község összesen 120 van, s ezekben az összes népesség 22 %-a lakik; míg 100 léleknél kevesebbet számláló község az 1900. évi népszámlálás szerint csak 111 volt.

Legnagyobb községek könnyen érthetően az Alföldön tamadtak, a hol azok a török kiűzetése után több községből vagy pusztából összefolyva ke-

letkeztek, s ezért oly nagy a határuk (Szeged, Hódmező-Vásárhely, Szabadka, Halas, Kecskemét, Debreczen, Karczag stb).

Legsűrűbbek a községek hazánk nyugati részén, különösen a Dunán túl, a hol a nyugati befolyás folytán az intenzív földművelés a legelterjedtebb. Legritkábban fekszenek a Nagy-Alföldön és a hegyes vidékeken. Ennek illusztrálására fölveszünk három vármegyét és pedig egyet a nyugati határról, egyet az Alföldről és egyet a hegyvidékről, olyanforma csoportosításban, hogy a nyugati határszéli amazoknál nagyjában kétszer kisebb legyen. Ezek a következők: Vas, Bács-Bodrog, Máramaros. Területük nagysága km^2 -ben sorban ennyi: 5035; 10,300; 11,079. E megyékben lévő községek száma sorban: 619; 128; 160; a népesség száma pedig kerek számban: 417,000; 765,000; 309,000. Ebből kiviláglik, hogy Vasban ötször annyi község van, mint Bácsban, lélekszáma pedig majd félannyi, vagy más szóval: míg Vasmegyében minden 8 km^2 -re jut egy község, addig Bácsban csak 86 km^2 -re; vagy könnyebben érthetőleg: Vasban egy községre jut 1600 kat. hold, Bácsban pedig 17,000 kat. hold.

Ez egyszersmind áttezet bennünket annak vizsgálatához, vajjon a községek, mint telepek számát nem tekintve, miképen tömörül a lakosság hazánk egyes vidékein? A ki csak úgy gondolatban átfut azon, hogy nálunk, hegyeinknek ásványokban való gazdagsága mellett sem keletkeztek felföldi vidékeinken kiválóbb nagyságú, külföldi mértékkel mért ipartelepek és nem fejlett ki a rendszeres erdőgazdaság sem, hanem jó részükön most is a pásztorkodás színvonalán álló népek laknak: minden statisztikai adat nélkül is megfelelhet erre a kérdésre, mondván, hogy Dunántúl és a Nagy-Alföldön a legsűrűbben, a hegyes vidékeken pedig a legritkábban. Néhány számadat azonban mégis tanulságos lesz. Az egész magyar birodalomban 1 km^2 -en lakik kerek számban 60 lélek. Ez a szám az egyes országrészek szerint kerekén a következő: a Duna balpartján 62; a Duna jobbpartján 66; a Duna-Tisza közén (Budapest) 91; a Tisza jobbpartján 53; a Tisza balpartján 54; a Tisza-Maros szögén 57; a Királyhágón túl 43; Horvát-Szlavonországban 57. A legsűrűbb lakosságú vármegye Varasd, km^2 -enkint 109 lélekkel, a leggyérebb Csik 26-al, tehát amannál több mint négyszer kisebb lélekszámmal.

Gyéren népesített megyék még a következők: Besztercze-Naszód 29, Máramaros 32 stb., ellenben aránylag sűrűk Csanád 82, Esztergom 81 lélekkel stb.

Hazánk lakosságnak nemzetiségi összetételéről, e nemzetiségeknek földrajzi elhelyezkedéséről és az adott területen miként való csoportosulásáról röviden megemlékezvén, hasonló rövidséggel a települések — községek, tanyák — formáiról, a határok felosztásáról szólunk, hogy azután a legénibb alkotásokra, a lakóházakra térjünk át.

Magyarországon az emberalkotta telepeknek túlnyomó része a zárt, egymás mellé épített házakból álló falu, mely a hozzátartozó határ egy darabját, a belsőséget, foglalja el. Ezek a falvak azonban az egyes nemzetségek, a talaj változatossága, a klíma, az építőanyag, az életmód, s népünk különböző szociális-kulturális állapota folytán rendkívül változatos külsejűek. Az Alföldeken találjuk a terjedelmesen szétterpeszkedő, nagy udvarú, egyenes vagy tekervényes széles utcájú falvakat. Csinosság és rendezettség tekintetében a fiatalabb bácskai és bánsági beköltözők falvai válnak ki. A dombos vidékek girbe-görbe utcái, szűk telkü, zsupos vagy nádas házú falvai szegényes benyomást tesznek. Ilyeneket Dunántúl és az alacsonyabb fensíkokon mindenütt lehet találni. A hegyoldalakon szétszórót, vagy a völgytalpakon meghúzódó, összeszorult kis falvak a felvidékeken gyakoriak.

Falvaink, alapbeosztásukat tekintve, az ú. n. utcás falvakhoz tartoznak, azaz mindig van egy főutcájuk, melynek kiszélesülésén a piac-tér fekszik a templommal, s ezen vezet át a szomszéd községek felé a fő közlekedő út és e mellé az uteza mellé sorakoznak többé-kevésbé párhuzamosan vagy keresztben a többi utcák. A telkek úgy vannak elhelyezve, hogy az utcákra keresztben állanak szorosan egymás mellett, utczafeleli oldalukon a ház előtt virágos kerttel, a ház végében gyümölcsös, lóherés kerttel, de leggyakrabban a szérűvel. Igen sok olyan községet találunk hazánkban, melyek csak egyetlenegy utcából állanak két sor házzal.

A községeknek másik formája az u. n. csoportos, vagy vas megyei szóval «szer»-es község. Itt a telkek nem zártan állanak egymás mellett, hanem szétszórót csoportokban nagy területen, úgy hogy az uteza rendetlenül kanyarog közöttük, különösen akkor, ha a belsőséget részenként egyes családok szállották meg, a kik később egymás között osztzkodtak. Erdélyben a magyarok és oláhok lakta földön találunk ilyen falvakat (Bucsum, Alsófehérm.), de nyomaik megmaradtak a szászoknál is, valamint ilyen a zalai Göcsej és a vas megyei Őrség néhány falva is, melyek néha 7—8 házcsoomóból állanak, kilométernyi távolságban egymástól, két-háromfelé ágazó völgy magas partjain olyképen, hogy mindegyik udvar a maga kaszá-lójának közepén fekszik.

A hegyvidéki tótok (Árva északnyugati részén), rutének és oláhok gyakran több kilométernyi hosszúságban elhúzódó falvai tulajdonképen tanyák sorozatai, melyek az egyes birtokokon állanak. Ide sorozandók az alföldi tanyák és a dunántúli ú. n. hegyközségek; ezek az egymás mellett fekvő zárt birtoktestekből — néha csak szőlőkből — álló, belsőségnélküli, de újabb eredetű falvak.

A felvidéki tótoknál még egy más települési módot is találunk. Hoszszan elnyúló falvak ezek, rendesen patakok partján, szűk utcákkal, kés-

keny udvarokkal, két vagy néha csak egy sor házzal. Mindegyik háztelek közvetlenül folytatódik a szalagalakú birtoktestbe, mely a község határáig terjed. Ezek is, mint a fentebbiek, irtásokon keletkeztek és soros faluknak mondatnak.

Ezek a községek, melyeknek itt csak a telkek elhelyezkedéséből folyó külső alakjukra mutattunk rá, ezt a különböző alakjukat a hozzájuk tartozó határok birtokbavételének módjától nyerték. A megszállás, a birtokbavétel, a határ felosztása, a falu formája, s ezzel együtt az ott élő nép egész kulturmunkája szoros kapcsolatban vannak egymással. Példának okáért — hogy csak egy könnyen érthető alakulásra mutassunk rá — a hegytetőkön vagy hosszú lejtőkön szétszórt mőcz községek úgy keletkeztek, hogy a nagy darab erdőségekre rászabadították az oláh telepeseket, a kik fölfogtak egy-egy erdőrészt, azt legelő alá kivágták s e legelőből kihasítottak egy részt gabona alá és házhelynek. Így már most az egyes birtoktestek össze-vissza csoportosúlnak egymás mellé, s a lakóházak szét vannak szórva. A nomád és legeltető gazdálkodásnak ez a településmód felel meg leginkább. Tudjuk, hogy régebben hazánkban a gazdálkodás formája a földközösség volt, azaz egyéni birtok nem létezett, hanem a község minden tagjának egyforma jussa volt a közös határhoz. Felvinczen pld. a XIX. század közepéig nem ismertek egyéni földbirtokot. A határt azután legtöbb helyen fordulókra vagy vetésforgókra (2—3-ra) osztották föl, az egyes fordulókat a föld minősége stb. után tetszésszerűen számú dülökre tagolták, s mindenkinek ezekben a dülökben osztottak ki két-három évenként (vagy minden évben) nyílászással igazságosan sok apró parcellácskát. Mivel a dülök között rendes utak csak itt-ott voltak, a belső parcellák tulajdonosainak a külsőkén kellett átjárniok; már ebből is világos, hogy az egyes dülökben egyforma gabonát vagy kapásnövényt kellett termelni, a melyek t. i. egyidőben értek. Ez volt a határkényszer vagy dülökényszer. A határoknak ilyen felosztása és ilyen közös termelésű dülökényszerűség most is sokhelyütt megvan még, csak a birtok lett egyéni tulajdonná.

A havasi oláh mokánoknál a határ ma is két részre, legelőre és szántóra van felosztva, melyek évenként változtatják egymást. Más erdélyi helyeken három fordulóra vagy nyomásra van osztva a határ, u. m. őszire, tavaszra és ugarra. Gazdaságilag ez még mindig igen káros, mert a parcellák túlságos elaprózása és a fordulóényszer miatt az egyéni intenzív gazdálkodást gátolja. A tagosításnak épen az a célja, hogy ezeket a több dülőben és fordulóban szétszórtan fekvő, néha csak félholdnyi földszalagokat, lehetőleg egy birtoktestbe egyesítse és dülőutak kihasításával lehetővé tegye azt, hogy minden gazda hozzáférhessen a saját földjéhez és azt termelhesse benne, a mit neki tetszik. Ilyen primitív gazdálkodásra

kényszerítő, s a modern mezőgazdasázzal össze nem illő tagosítatlan határokat főképen Erdélyben találunk nagy számmal; innen van aztán az a föltűnő jelenség, hogy két szomszédos községnek összeszőgellő egyik felehatárában tiszta tengert, másikában tiszta gabonát látni, a harmadik pedig parlagon hever.

Míg a községformák a határfelosztással kapcsolatban vannak, addig a telkek és lakóházak ettől függetlenek. Hazánk népi építkezéséről nagy általánosságban nehéz képet adnunk, jöllehet parasztságunk kulturális életének a külföldiekénél alacsonyabb színvonala folytán, ebben a tekintetben elég egyszerűek nálunk a viszonyok; mégis nemzetiségileg tarka állapotunk, a földrajzi fekvés, az építő anyag, stb. nagyon változatossá teszik azokt. Hozzá kell még azt is tennünk, hogy népünk építkezésmódját — melyben kulturális színvonala, jelleme stb. visszatükröződik — ma még kevésbé ismerjük.

A könnyebb áttekinthetés kedvéért az építőanyag minemősége szerint intézzük a csoportosítást, melyben a néprajzi jellegek mellett a természeti viszonyok befolyása is ki fog némileg világosodni. Az a nyers anyag, melyet népünk hajlékának építésére használ, lehet sár, föld, vályog, téglá, kő, nád, vessző, karó, deszka és fa, s eszerint ennyiféle házról is szólhatunk.

Igen primitív, tehát kétségtelenül ősi építkezésmód a fecskerakás. Jó ragadás, kövér agyagot vízzel öntözve, polyvával, törekkal, szalmával keverve jól összetipornak, s ebből a sárból rakják meg vasvillákkal a falakat, az ajtó- és ablakbéléseket előre a megfelelő helyre beálgotva. *Ami utól*
csel
Olcso és könnyű mesterség. A munka lassan megy, mert várni kell, míg az ujonnan rakott fal kissé megszikkad és helyre vetemedik. A síma, száraz falakat a kemencze berakása után tiszta fehérre meszelik, s bizony ezekről a ragyogó fehérségű falakról senkise mondaná, hogy az uteza sarából rakták őket.

Ez az építésmód főképen a Nagy-Alföldön és ennek peremén, valamint a Dúnántúl, tehát első sorban a magyarságnál van elterjedve, ott a hol más építő anyag nincs. Régebben általánosabb volt, de ma már csak a szegénység használja, ámbár melegtartás dolgában többet ér a téglaháznál.

A fecskerakásos háznak födele kétoldalú ú. n. nyerges födél, nyílt czifrázott homlokkal, zsupból, nádból, fa- vagy cserépszindelyből. Rendesen hosszúra nyúltak, gyakran végükhöz csatlakoznak az istállók, színek, pajták stb., s zöld vagy barna zsalus egy vagy újabban több ablakkal tekintenek az utcára, egygyel pedig az udvarra. A ház előtt oszlopos folyósó, pitvar, tornác, ámbitus, vagy gádor fut végig — a tanyázásra, vagy esős időben meg máskor is kisebb munkák végzésére — mit rendesen a kamara zár be. A lakóház beosztása mindig hármassal, t. i. az uteza

felől van az első vagy parádés szoba, közepén a konyha, a hatalmas szabad tűzhelylyel, a falakra aggatott virágos tányérokkal, tálakkal; hátul a lakó szoba. Mindkét szoba a konyhából nyílik, s berendezésük nagyjából és általánosan ilyen típusú: Az ajtó mellett lévő sarokban van a kályha, az ősi házban sárból rakott búbos- vagy boglyakemence, újabban zöldmázas fiókos kályha; vele rézsút szemben az udvarra és utcára szolgáló ablakok közt a családi asztal, körülszegve lóczákkal, fölötte a falon a kancsós fogas, a kemence végében s a szemközti fal mellett is nyoszolya, végükben tulipántos ládák, előttük karosszékek. Úgy a lakóház beosztása, mint berendezése hazánk nagy részében az itt leírt típust

KÚN HÁZ. (TÖRÖK-SZENT-MIKLÓS.)

követi, bár sok, de itt föl nem sorolható ellentét van az egyes vidékek és nemzetiségek közt.

Ha a nagyobb gazdasági épületek — a mint rendszeren lenni szokott az Alföldön — a ház végében vannak is: a hidas, melynek padlása rendszeren tyúkólul is szolgál, meg a magtár, hombár, vagy gabonás a házzal szembe kerül — palóczoknál az istálló is — hogy szem előtt legyenek.

Természetes, hogy a parasztházak mindinkább modernizálódnak és úgy külsejükben, mint belsejükben megváltoznak. Ma már igen sokfelé nem falusi, hanem utazgató kőművesek munkái azok és módosabb községekben — különösen az alföldi városokban — divatba jött a szokás, hogy három-négy parádés szobát építenek, melyből csak egyet használnak, persze téglából, cserépszindelylyel és pádimentommal, s városi bútorokkal megtöltve.

Vályog- és téglaeépítkezés természetesen ott van általánosan elterjedve, a hol arra alkalmas nyersanyag van. A vályog a szegényebbek, a tégl a módosabbak házához való; de ma már ez az utóbbi mindenfelé erősen terjed. Leggyakoribb a németeknél és pedig az erdélyi szászok jó részénél; az északmagyarországiaknál inkább csak a városokban; a dunántúli és délmagyarországi sváboknál, valamint az ottani többi telepeseknél is. A németek lévén nálunk a városalapító elem, a csinosabb kőépítkezést ők honosították meg. E kőházakra különösen jellemző a tető síkjából kiemelkedő magas tűzfal, s az erdélyi szászokéra a konyha

SZÁSZ HÁZ. (N.-KÜLKÜLLŐ M.)

elé épített lépcsős, födött, kétföljártatú pitvar. A legrendesebb községeket s a legszebb parasztházakat a németeknél találjuk.

Kőházak leginkább csak olyan helyen épülnek, a hol alkalmas, rendszeren puha, könnyen faragható mészkövek, vagy palás-meszes agyagok találhatóak. A Balaton veszprémi partja, Budapest környéke, az északi németiség stb.)

Egy másik építkezésmód az, mikor a falakat tömésből csinálják, azaz a falak szélességében kifeszített deszkák közé nedves földet döngölnék, s a deszkákat lassan magasítván, így húzzák föl a falakat. Ez a mód főképp a magyarságnál, Dunántúl, s az Alföldön honos.

A legrégebb építkezésmódok egyike a sövényfonásos építkezés. Sövényfalva, Sövényháza stb. nevű helységeink is erre utalnak. A fűz- és

égerfa vesszejét igen különböző fonásokra használják nálunk — kosarakra, ládákra, cserényfalakra, ajtókra, kapukra, füstfogókra, kályhákra stb. — s minden bizonynyal házfalak fonására is régóta alkalmazták, a mire följegyzések is mutatnak. Dunántúl még a XVIII. században is voltak sövényfalú református templomok, az erdélyi szászoknál pedig a XVI. századból említenek ilyen papi házakat. A sövényfalú ház úgy készül, hogy az építendő falak helyére karókat vernek, e karók közeit vesszővel átgúzsolják, s az így előállott fonadékot kívül-belül sárral megtapasztják és csak azután vágnak bele nyílásokat ajtónak, ablaknak. Ezek

ÁGASFÁS, ÜSTÖKÖS, SÖVENYFALÚ HÁZ.

(Kőröshegy, Somogy m.)

a falak persze nem oly tartósak, mint az agyagból vagy vályogból rakottak, s gyakran, különösen a homlokzaton behorpadoznak. Épen ez az oka, hogy az ilyen régi sövényfalú házaknak az eddigiektől eltérő, a falakra kisebb súlylyal nehezedő födélszerkezetük is van, az ú. n. ágasfás szelemenés födélszék és sajátos födélformájuk az ú. n. üstökös födél, mely különös alakjával jellemző külsőt ad nekik. Ez az üstök a ház homloka fölé boruló sátoralakú tetőnyúlvány — nevét talán a ló üstökétől kapta — mely arra van hivatva, hogy a ház elejét az időjárás ellen védelmezze. Ezek az üstökös házak még abban is különböznek az előbbiektől, hogy amazoknál szegényesebbek. Igazi üstökös háznak kémé-

nye sincs, hanem úgy a kemencze, mint a tűzhely füstje a padlásra száll föl és onnan távozik a tető hézagain, vagy még gyakrabban az alacsony, nyitott konyhaajtón húzódik ki. A ki valaha járt ilyen konyhában, melyben különösen esős időben este a nyitott tűzhelyen tüzelnek, tapasztalhatta, hogy a szalma, venyige, kukoriczakóró vagy tőkszár füstje egészen megtölti a konyhát, jóformán csak a földtől egy méternyi magasság marad mentesen, s a ki ehhez hozzászokva nincs, köhögve és könyezve fog onnan menekülni. Ez az oka, hogy e füstös házak fehérnepei szembántalmakban szenvednek. A tüzelésnek ez a módja okozza azután, hogy a szobák (vagy a kamara is), nem a konyhából nyílnak, hanem a folyósóról. Ezeknek az üstökös házaknak, a mennyre most ismerjük őket, szalma- vagy zsupfödelük van, a mi a meleget kitünően tartja, s a füst átjárván, tartós is. Újabban kéményeket is raknak rájuk. Földrajzi elterjedésük igen érdekes. Főfészük a Dunántúl nyugati és délnyugati részének és magyarlakta vidéke, ú. m.: Sopron (vasmegyei széle), Vas (Őrség), Zala (Göcsej), Somogy (egész területe), Baranya (nyugati fele), Tolna (Kaposvölgye). A széleken megszűnnek, helyet engedve az alföldies szabású nyerges-tetős, hosszúra nyúló ház-alakoknak; ellenben északkeleti irányban a dunáninnyi palóczoknál és matyóknál helylyel-közzel még föl-fölbukkannak. Kétségtelen, hogy valamikor nagyobb elterjedésük volt, de lassankint tűnedeznek, s ezt hatósági intézkedések is elősegítik.

A sövényfonású házaknak testvérük a paticsház, melynél a falak fiatal fahusángokból vannak összefonva és azután betapasztva. Ismeretes építkezési mód ez az ország több vidékén.

A mint az eddigiekből is látjuk, az egyes házformák — melyeknek csak inkább külsejükről szólhatunk itt — bizonyos földrajzi tájakhoz vannak kötve; még inkább világosabban látjuk ezt a faépítkezésnél, mely hazánk nagy részére kiterjed. Régebben, mikor az erdőknek még bővében voltunk, bizonyára olyan helyen is divatoztak fából épített házak, a hol most sövény vagy vályóg pótolja őket (Dunántúl); de ma már az igazi faépítkezés hazája a tótság, ruténség, székelység és oláhság földje, valamint a hegyvidéki németiség és magyarságé. A faépítkezés az, mely az anyag természetéből kifolyólag, úgy az építészeti fogásoknak és szerkezeti megoldásoknak, mint a népies díszítő művészetnek, a faragásnak és festésnek a legtágabb teret nyújtja a kifejlésre; s valóban a népi ízléshez jobban alkalmazkodó építkezést hazánkban a faházaknál nem találunk. És ez annál érthetőbb, minthogy az építő anyaggal való öröklött bannitűdás folytán azokat legtöbbször odavaló emberek csinálják és díszítik föl, — oszlopostól, kerítésestől, tornácostól, kapustól, — a helyben kialakult paraszt stílrány követelményei szerint.

Legegyszerűbb faházakat, inkább kunyhókat, a megélhetés szélén álló

szegény pásztorkodó oláhoknál találunk. Alig embermagasságú falaik faragatlan gömbölyű, egymásra fektetett fenyőszálakból vannak rakva, s kívül-belül sárral vastagon betapasztva. A falakra meredek szarvazatot állítanak, hogy a hó és eső könnyen lefusson róla, s erre rakják a födelet,

OLÁH PARASZTHÁZ.

(Oláh-Gyerő-Monostor, Koltószm.)

a mi rendesen több szekér szalma. A tető mindig négyoldalú, ú. n. sátoros tető, mely a falakra kalap módjára ráborúl. Egy-egy ilyen kéménytelen, alacsonyfalú, megbarnúlt szalmájú, magas, gömbölyded födelű oláh ház, a hegyoldali kaszálón állva olyan, mintha hegyes kalapú gomba módjára a földből nőtt volna ki. Ezek a szegény kis házikók egyetlen helyiségből állanak, középen a nyitott tűzhelylyel és kályhával, oldalt pedig a padokkal, melyek egyszersmind alvóhelyül is szolgálnak, s gyakran ide fogadják be

az apróbb négylábú háziállatokat is. Az udvaron legfőlebb egy csűrféle épület áll, a melynek padlása szénásszín, az alja birka- vagy sertésól.

Természetes azonban, hogy ez az egysejtű kunyhó lassankint tovább fejlődik. Legelőbb kamarát kap, melyet eddig a padlás pótol; falai faragott, sarkocsafákba eresztett gerendákból épülnek, az ablakfákat színes festéssel keretelik, a ház elé csinosan faragott oszlopos deszkatornácz jön, a piszkos szalmatetőt zsindely váltja föl, a szoba belsejébe mázas kályha és mesterember készítette bútor kerül, — egyszóval a szánalmat keltő nyomorúságos kaliba kedves rangos házzá vedlik, a minőt Erdély jobb módú oláh és magyar községeiben mindenütt találunk.

Faházak építésében, kapuk csinálásában és disztésében legtöbbre vitték a székelyek, kik messze földön híres fúró-faragók lévén, a közönséges parasztháztól az úri portákig, a fatemplomokig és fatornyokig, s az utcaajtókon át az impozáns nagyságú és remek disztésű galambbúgos kapuk építéséig, a tudásnak és ízlésnek olyan skáláját mutatják, mely méltán rászolgál a bámulatra.

A rutén házak, még a legegyszerűbbek is, egy fokkal különbek, mint a szegény oláhoké. A rutének különösen szeretnek kerítéssel körülvett kert vagy kaszáló közepére építkezni, rendesen szétszórta és úgy, hogy a telkeket a főközlekedő úttal csak ösvények kötik össze. Építőanyagul ők is fenyőfát használnak, de gazdasági épületeik gyakran sövényfalúak. Házuk beosztása minden más magyarországi házalaktól eltér, a mennyiben legegyszerűbb formájában is két helyisége van, t. i. a ház homlokáról vagy elejéről járható előszobafele pitvara — a honnan a padlásra lehet

PARASZT UDVAR.

(M.-Valkó, Kolozs megye.)

fölkapaszkodni — s egy ebből nyíló lakószobája. A pitvarnak a ház háta mögé is van ajtaja, hogy a kertbe, vagy még inkább a ház mögé épített istállókba is ki lehessen innen jutni; egyébként csak néhány káposztás vagy burgonyás hordót tartanak benne. Ez a különös előpitvar a régi egyszerű szláv építkezés maradványa. Abban is különböznek a rutén parasztházak az oláhoktól, hogy födelük nem olyan hegyes boglyaalakú, hanem alacsonyabb, s a födés nem sima, hanem lépcsőzetes; de inkább el van terjedve náluk a zsindeyes vagy deszkás födél, a boronából rakott házfalakat pedig gyakran meszeletlenül hagyják. Berendezésük különben éppen olyan szegényes, mint amazoké.

A felvidéki tótok építkezésén két, sőt három irányú hatás is érzik, melyek mindegyike haladó irányba terelvén azt, sokkal változatosabb formájú, mint akár az oláhoké, akár a ruténeké. E hatások a környező népektől valók, ú. m. a morvaktól, a németektől és a magyaroktól. Völgyek fenekén összeszorúlt, vagy hegylejtőkön elszórt apró kunyhóalakú házakat ezekenél is találunk, de vannak igen kifejlett díszes házaik is fából, különösen a tótság északnyugati részénél, például Nyitrában. Hosz-

RUTÉN FAHÁZ.

szú vonalon érintkezvén a magyarsággal, annak az építkezését és házberendezését sok helyen eltanulták.

Faépítkezésre, a mint mondtuk, a falvakban lakó felvidéki németsegnél is akadunk, a nyitra- és zólyómmegyei községekben (pedig emeletes faházak is vannak).

Az ideiglenes természetű, fölöttébb kezdetleges, de a maguk nemében figyelmet érdemlő pásztorhajlékoktól eltekintve, melyekről más helyen emlékezünk meg, az állandó hajlékok közt legegyszerűbbek és legszegényebbek a cigányság faluvégi putrijai, a minőkhöz hasonlóknak itt-ott a dunántúli nagyobb uradalmak cselédsége is lakik. A letelepült cigányok az illető község legszegényebb házait utánzó hajlékokban húzódnak meg.

Horvát-Szlavonország népies építkezése nagyjában ugyanilyen csoportok alá foglalható, csak a telek beosztása s a házközösséggel járó egyéb berendezkedések eltérők. Erről az intézményről alább szólunk. A horvát telek épületei rendesen az udvar körül csoportosúlnak, maga a lakóház pedig hátat fordít az utcának.

Röviden még csak két leíró néprajzi jellegről emlékezünk itt meg, t. i. hazánk lakosságának faji vonásairól és ruházkodásáról, még pedig azért, mert azoknak mindegyike szemmel látható és első sorban föltűnő nemzetiségi megkülönböztető jegy.

TÓT FAHÁZAK.

(Árvamegye.)

Honfoglaló őseinket az elfogult nyugati barátrónikák nem valami szimpatikus megjelenésű alakoknak festik. Nagyjában, kirívóan mongol képűeknek mondják őket, kik hozzá még kidolgozatlan állatbőrökbe öltözködtek. A tudományos alapra helyezkedő embertan azonban azt tanítja, hogy körülbelül ugyanazok az arctípusok lehettek meg akkor is a magyarságnál, a melyek ma is megvannak; ebből pedig az következik, hogy a honfoglalók nemes és szép fajtájú nép voltak. Annyi bizonyos, — bármit tartunk is a magyarságnak mai hazájában történt keveredéséről, — hogy úgy annak, mint az egyes nemzetiségeknek annyira kialakult és egymás-

tól különváló arcztípusa van jelenleg is, hogy kevés ismerettel akár ezer ember közül is könnyen kiválogathatni őket. Ez egyszersmind azzal járna, hogy talán nagyon könnyen elő lehetne számlálni azokat az embertani jegyeket, melyek hazánk egyes népfajaira nézve jellemzők; de az még sincs így, s főképen azért nincs, mert erre irányuló részletes tanulmányoknak még mindig híjával vagyunk. Sokszor halljuk fölvetni azt a kérdést, van-e magyar típus, milyen az és egységes-e az? Magyar típus igenis van, de nem egyféle, hanem több, jóllehet lelkünkben egy egységessé kialakult magyar arcnak a képe él, a melyet közönségesen így szoktunk rajzolni: az arc gömbölyű, vagy kissé tojásdad, a koponya kerek, a homlok nyílt, domború, a szemöldökök kiálló, gyakran bozontos szőrzettel, a szemek kicsinyek, a szembogár sötét vagy világos, a tekintet nyílt, határozott, megnyerő, az orrgyökér keskeny, bemélyedő, az orr jól fejlett, egyenes, vagy a sasor felé közeledő, az arczsontok nem kiálló, az áll tojásdad, az alsó állkapocs erősen fejlett, a bajusz elég sűrű, barna árnyalatú, a hajnál mindig világosabb, az arczbőr barnás vagy világos, a fülek közép nagyságúak, a test arányosan fejlett, a termet közép nagyságú vagy alacsony (a jászok magasak), a vállak mérsékelt szélesek, a mell domború, a medence széles, a czomb és lábikra telt, az egész test edzett, izmos, soványos, a tartása deli, önérzetes, a járás ringó, rátarti. Általában a magyar fajnak férfai, nője egyaránt a szép fajták közé sorolandó. Ettől a típustól, mely a közfelfogást tükrözi vissza, igen sok eltérés van; de talán mégis legjobban a nyúlánk, szikár, csontosképű, alkalmasint a hegyesvidék befolyását mutató székelek térnek el. Legszebbeknek a jász-kún fajtájukat tartják.

A németek többféle törzshöz tartozván, nem egységes típusúak. Még legjobban egyöntetűek a dunántúli — tolna-baranyai — és délmagyarországi svábok, borotvált hosszú arczukkal, jókora hajlott orrukkal, keskeny ajkaikkal. A férfiak egyáltalán nem délczege tartásúak, fiatal korukban nyúlánkak, később hízásra hajlók; sem a férfi, sem a női nem szépek nem mondható, a városi elem közt azonban sok csinos arcú fehér-nép találkozik.

A szláv fajták (férfiak), ú. m. a tótok, horvátok és szerbek, magas termetűek, kiálló nagy arczsontokkal; különösen a tótok, míg a szerbek arca gömbölyűbb. A tótok s az északnyugati horvátok és szerbek többnyire szőkék, a többi szerbek barnák. A női nemből a barna, finom vonású, s a férfi elemnél sokkal gyengébb szerbek, valamint a nyúlánk horvátok szebbek, mint a tömzsi, piszeorrú, szőke, vagy itt-ott kerek, széles képű barna tótok. Mindnyájan hamar öregednek.

A nyomorúságos viszonyok közt élő rutének (férfiak és nők egyaránt) gyöngébb testalkatúak, mint a tótok, s barnák vagy szőkék; a nők egyik-másik vidéken csinosak.

A vendek közepes vagy magas termetűek, szőkék, izmosak, borotváltak, mint a svábok. A nők szépek, de korán vénülnek.

A krassován bolgárok nyulánkak, barnák; a nők ezeknél is gyorsan hervadnak. A temesmegyeiek formásabbak, barnák; a férfiak közt sok a hízásra hajló.

Az erdélyi hegyi oláhok magas termetűek, soványak, sasorrúak, sötét hajúak és arcbőrűek, az anyaországiak zömökebbek; a nők aránytalanul

NÉMET FAHÁZ.

(Handlova, Nyitra megye.)

gyöngébb testalkatúak, formásak, finom arcúak, sőt gyakran kiváló szépségűek, de szintén korán vénülnek és alaposan elrútulnak.

Az örmények barna bőrűek, fekete hajúak, gyakran sémita arcúak. A cigányok és zsidók típusa mindenki előtt ismeretes. Ez utóbbiak általában gyöngé testalkatúak, de szívósak.

Népvisélet dolgában hazánk rendkívül gazdag, Oroszország után a leggazdagabb egész Európában. Mint hímes mezőn a tarka virágok, úgy virítanak szerte mindenütt a cifra népviséletek. Sajnos, a rohamosan

haladó és mindent kiegyenlítő kultúra ezeket is erősen pusztítja. Igazi népviselet akkor volt, mikor az öltözethez való anyag legnagyobb részét a nép maga teremtette ki és jórészt maga is készítette el házilag.

A magyar férfi-viselet meglehetősen egyöntetű az országban. Nyáron házi vászonból, újabban gyolcsból varrott, térdén alúl érő, ezer ránczba szedett (némely helyen redőtlen, csúf zsákalakú, pl. Dunáninnen Nyitra, Komárom, Esztergom megyékben) rojtos gatyá; rövid, gyakran köldökig

PARASZT EMBER SUBÁBAN.

(Borsodmegye.)

érő, imitt-amott (déli Baranya) az újj hosszában színes fonállal kihimzett, vagy a mellen fehér pamukkal kivarrott (Zala, Somogy, Tolna) szűk, kézelős vagy németes ing; vagy lobogós szájú gyakran térdén alúl érő ing, a mit a vállon díszítenek suprikálással, vagy az újját varrják ki fehér (kalotaszegi), vagy színes fonállal, hullámos folyású leveles száruk közt piros gránátalmákkal (Mezőkövesd); a derékon sűrű pitykékkal vagy galambtojásnagyságú ezüst gombokkal kirakott rövid, szűk posztó, itt ott selyem vagy bársony (Sopron m.) mellrevaló, melyet Erdélyben színesbőr- vagy selyemvirágokkal ékesített báránybőrmelles helyettesít; a lábon régebben bocskor, most már csaknem mindenütt ránczos csizma, a fiatalságnál sok helyen pengő sarkantyúval; a nyakon bokorra kötött, kétfelé lelógó fekete nyakravaló; a fejen kuczkíás állású

kalap, daru- vagy tűzok-tollal, vagy csinált virággal. A mi még ehhez némely vidéken legényeknél hozzájön, mint a czifra szegélyű kötény (Dunántúl), gatyakorezban a tulipiros zsebkeszkenő, vagy a faron a sárgarézveretes tüsző (Erdély stb.), már csak sallangok. A barna, fekete, vagy sötétkék kabát vagy mándli most már az ország jó részében meghonosodott. Télen vagy ünnepnapon a bő gatyára szűk, vitézkötéses, ellenzős nadrág jön. Felső ruhánk annyi van, hogy szinte csoda: guba, suba, bunda, bekecs, ködmön, dolmány, mente, kaczagány, attila, szűr, czondra, köpönyeg, zeke, csuha, stb.

A kétségtelenül ázsiai eredetű subák és szűrök igazi hazája a Nagy-Alföld, itt fejtik ki azok legnagyobb pompájukat, különösen a jászok és kúnok közt virágzanak; de szüireiről híres volt valaha Veszprém is, valamint ködmönéről Tolna-Baranya, míg Erdélyben a szegényes diszítésű szürféle czondrák és térdig érő bekecses járák.

A női viseletnek legjellemzőbb és legtöbb változatosságot mutató darabja a fehér ing, színesen kivarrott vállfővel, gallérral, kézelővel (Erdély), vagy a felső karon színes pántlikával átkötött bugygyos újjal, melynek végébe csipkét, horgolást tesznek; a színes füzös selyem vagy bársony, néhol báránybőrből varrott (Erdély) tarkára himzett mellrevalót a «rékli» kezdi a viganóval együtt dadalmasan kiszoritani, valamint a kackiás piros csizmát a füzös topán; a szoknya rövid és tarka, a kötény néhol fehér, más helyen himzett virágoktól ékes. A lányok haja egy ágba van fonva, színes pántlikával megtoldva, a nyakon kaláris- vagy gránátgyöngysor; a fejen sok helyen a poétikus pártá, menyecskéknél pedig a főkötő még elmaradhatatlan. Legszebb a jászóságban, s itt-ott Dunántúl.

A régi módi felső ruhák: suba, kisbunda, bekecs, ködmön, czondra, stb. — megegyeznek a férfiakéval.

A németek, komolyabb természetűeknek megfelelően, a sötét színű ruhát kedvelik, s ebben előljárnak a svábok. Ünnepélyes alkalmakkor legfőlebb a kalapjukat díszítik koszorúkkal, pántlikákkal. Az északi németek engednek a komor színekből, az erdélyi szászok pedig helyiely-közzel tarkán, de elég ízlésesen öltözködnek. Az erdélyi magyarok nem egy ruhadarabot kölcsönöztek tőlük.

A gyermeteg kedélyű szláv fajták a legezifrázkodóbbak az egész országban, kivéven a vendeket. A szegény tót ugyan nyomorúlt szürposztó ruhájában, széles bőrtüszőjével, bocskorával, honfoglaláskori ösét juttatja eszünkbe, de a módosabbja, s kivált a legénység, akármelyik vadnépen túltesz cifraság dolgában. A fehérnép pedig különösen a nyugati megyékben valósággal tobzódik rövid és tarka rokolyáiban, himzett ingeiben, fehér vállkendőkkel, kötényekkel és mindenféle riktó pántlikákkal.

MAGYAR LEÁNY.

(Szirák, Borsodmegye.)

Alig maradnak mögöttük a horvátok és szerbek; ez utóbbiak közül a torontáliak és szerémségiek — a temesi bolgárokkal együtt — fejtenek ki oktalan fényűzést, különösen aranyfonallal himzett kötényekkel (katrineza), főkötőkkel és ingekkel, továbbá a bácsi-baranyai sokaczkok. Ezeknél a kendőzés is otthonos, a mi, sajnos, sok páváskodó magyar községre is átragadt.

A rutének — úgy a nők, mint a férfiak — egyszerűbbek, mint a tótok; de a nők a mellrészen vagy az újjak hosszában himzett ingekkel, saját szövésű katrinczáikkal és bőrbekecseikkel itt is kiválnak.

Az oláhok czifrálkodás dolgában a tótok mellett állanak, de az oláh nők izlésesebben öltözködnek, mint amazok. A férfiak boeskorá, hatalmas kalapja vagy sapkája, széles bőrtüszője már közmondásos. Jellemző rájuk, hogy térdig érő inget viselnek. A nők legszebb ruhadarabja náluk is az ing, melynek himzésében ritka izlést és nagy változatosságot tanúsítanak. Katrinczákat és nyakukban pénzfűzereket épenúgy kedvelnek, mint a szerbek, s a kendőzés is divatos náluk.

Az örményeknek és zsidóknak népviseletük nincs; a cigányoknak szintén nincs, mert legtöbbje abba öltözik, a mit más már levetett; legfőlebb a vándorvajdák félököl-nagyságú ezüstgombos mentéjét említhetjük föl, mint jellemző népies cigányviseletet.

A) MAGYARSÁG.

A mint lehetséges volt a magyarságban egy a köztudatban élő magyar típusra anthropologiai tekintetben rámutatnunk, úgy a lelki tulajdonságok dolgában is kialakult egy általánosnak tartott magyar karakter. Mindamellet nem könnyű földadat népsajátságunknak, nemzeti egyéniségünknek és jellemünknek könnyen fölfogható meghatározását adni, mert ehhez sokoldalú és mélyreható történelmi, néprajzi, néplélektani stb. megfigyelés kívántatik, továbbá mivel ezek a tulajdonságok másféleképp nyilvánulnak az egyénben, s másféleképpen a nagy tömegben és a társaséletben.

A magyar temperamentumban a szangvinikus és flegmatikus vonások csodálatosan keveredtek. Külső behatásokat könnyen befogad a magyar, hamar föllelkesül és lelkesedésében nagy dolgokat képes végbevinni; de hamar le is hül, a változott állapotba könnyen beletörődik, nem szívós, nem kitartó (szalmaláng). A lassú vagy kicsi eredménnyel biztató munkát nem szereti, de ha muszáj dolgoznia, nekifohászkodik és bámulatos munkabírást tanúsít (aratás, kubikolás). Ha teheti, a könnyebbik végét fogja a dolognak, melynek temetésére, tréfás szólása szerint, örömet el is menne. Magyar betegségnek szokták nevezni a lustaságot, de a kik ezt mondják, feledik, hogy maguk a természeti viszonyok is nem ke-

véssé járultak ahhoz, hogy a magyar a kitartó, folytonos munkát nem szokta meg. Gondoljunk csak arra, hogy majdnem a legújabb időkig az ország jó része baromtenyésztésből élt, mely kis fáradság mellett is jövedelmező volt, a művelés alá fogott föld pedig gazdagon fizetett. E mellett a majdnem félévig tartó tél a különben is kevés igényű, a vagyonszerzéssel nem sokat törődő, kereskedelmi kivitelre nem számítható, s magasabb törekvésekre nem nevelt népet a maga elnyomott voltában tétlenségre kárhoztatta. Tudjuk, hogy ebben a tekintetben ma javúlnak állapotaink. A magyar jellem nem ismeri az alattomoságot és haragtartást, nyugodt, komoly, férfias, arisztokratikus, de ez a gőgösségig nem fokozódik, s a csúszó-mászó hizelgést utálja. Honszerelme, vitézsége, szavartartása, vendégszeretete közmondásos. Lelki élete nem befelé, hanem kifelé ható, őszinte és nem zárkózott; sok benne a merengő, szemlélődő vonás. Természetében van a barátkozás. Nem is mulaszt el semmi alkalmat, a hol ezt gyakorolni lehet. Különösen a téli pipázó hónapok nyújtanak erre jó alkalmat, s a disznótorok, névnapok, lakodalmak erre az időre esnek. De keresztelő, temetés, búcsú, aratás, szüret, vásár vagy eladás, házszentelés, s mindenféle községi vagy egyházi választás sem eshetik meg a nélkül, hogy a sógorok és komák egy kis áldomást ne csapjanak. Az egészséges humorra, a mások gyengéjének dévaj, de sohasem sértő kigúnyolására, nagy hajlama és képessége van. Közmondásai ritka finom megfigyelésekkel vannak tele. Gondolkodása, életfölfogása józan, okoskodása logikus, értelmessége általánosan ismert. Az értelmes beszédet, a melyben határozottság is van, magyaros beszédnek mondja. A közügyek iránt élénken érdeklődik és szeret politizálni.

Kedélyvilága gazdag, népköltészete, mely sajátos hangulattal és keleties színpompával van tele (balladák, románczok, dalok, mesék, mondák stb.), népzeneje, tánca méltán bámulat tárgya.

A magyar nép általában erkölcsös és vallásos, de sohasem vakbuzgó és nem türelmetlen a máshitűek iránt. A vallási türelmességnek olyan példáit, hogy régebben akárhány helyen fölváltva egy templomba jártak imádkozni katolikusok és reformátusok, aligha tudja más nemzet fölmutatni. Népies hiedelmet, babonát, általában természetfölöttiekben való csodás hitet a józaneszű magyarságnál alig találunk. A csaknem minden népnél közös hiedelmek nála is megvannak, de a babonáknak az a mennyisége, a szellemhitnek az a világa és mindenféle misztikus jelenségben való hit, mely nemzetiségeinknél föltalálható, jóformán ismeretlen nála. Úgy látszik, hogy már bejövetelük alkalmával is tisztult lelki világot hoztak magukkal, s ebben az új haza nyílt, siksági volta, mely a képzeletre kevésbé hatott, továbbra is megtartotta őket. Annyi bizonyos, hogy a legkevesebb efféle maradványt az alföldi magyarságnál találunk. Leg-

több babonás szokásra népies gyógyítómódoknál, időjóslásnál, s a születés és halál körül akadunk. Az év egyes napjaihoz, mint időfordulati pontokhoz fűződő szokások (betlehemjárás, alakoskodások, tűzgrás stb.) sem ősi elemei a magyar néphitnek, ellenben a regölés — melyről később lesz szó — a pogánykorig viszi föl eredetét. A nép lelki világát visszatükröztető babonás, vagy nem babonás népszokások közül is sokat kiüldözött vagy szelidebb formába változtatott az egyház, sokszor a hatóság, másokat meg a divat vagy a szegénység törült el. A kedélyes pincézések, a bortermő vidékeken a magyar barátkozásnak és humornak meleg tanyái, régi igazi népéleti jelentőségüket majdnem teljesen elvesztették; a fonók, a fiatalság ismerkedő helyei, ma csak itt-ott, meg a népdalokban vannak meg; a vasárnapi játszó- és tánczolóhelyek hovatovább a koresmákba vándorolnak, s hétfalura szülő lakzik ma már az újságba kerülnek; vásár, búcsú, aratás, szüret, tengerihántás stb. a poézis himporát mindinkább elveszítik. Sajnos, de úgy van, hogy lassan-lassan az általános elszintelenedés felé haladunk népszokásaink terén is.

Szellemi képességek dolgában a magyar faj egyik nemzetiségünkénél sem áll hátrább, sőt azokat egészükben tekintve jóval fölülmúlja. A tudománynak vagy művészet-költészetnek nincs az az ága, melyben kiváló színmagyar elmével nem dicsekedhetnénk, ha olyant keveset tudunk is fölmutatni, a kik a tudományok történetébe korszakalkotó fölfedezéseikkel írták be nevüket; hadvezéreink és államférfiaink díszes sorozata pedig akármely nemzetnek 'büszkesége' lehetne. Józan ész és helyes ítélőképesség tekintetében a magyar Európa akármelyik népével kiállja a versenyt, csak helyes vezetés híján, a gyakorlati érzék és a kitartó munka szeretete nem olyan erős benne. Reális téren a leleményesség, az alkotó és teremtető erő jórészt hiányzik népünk tehetségei közül, vagy még inkább az ezek kifejtésére való önserkentés vagy iparkodás, s konzervativizmusából folyó bizonyos hanyagság, félig-meddig nembánomság jellemzi. Finomabb életformákat, gazdálkodást, mesterségeket, bútort, szerszámot eltanul mástól, de maga újak kitalálásán nem szokott töprengeni. Inkább átalakít a saját ízlése szerint, s ez a szokása főleg anyagi kultúrtárgyain, különösen azok disztítésén látszik meg a legkézzelfoghatóbban. A nyugati közvetítéssel hozánk került mesterségeket, bútorokat stb. átgyúrta, s a maga kincsébe belelezte. A cifra karospad, a tulipántos láda, vagy a virágos kancsó most már ép úgy a mienk, mint a paprika, mely szintén nem Ázsiából jött velünk.

Népünk esztétikai érzéke és fogékonysága kiváló. Az eddig lenézett és sajnos ma már mindinkább elhanyagolt magyar paraszt disztílus most ép úgy termékenyítőleg kezd hatni nemzeti irányban induló művészetünkre, mint nemrég és folytonosan a népnyelv az irodalmira. Új

díszítő elemeket, friss üde színharmoníát, művészi naivitást és mindennek fölött nemzeti vonásokat visz bele díszítő művészetünkbe. A mi paraszt-stílusunk kiváló helyet foglal el Európa hasonló stílusai közt, a mit a legutóbbi külföldi kiállítások is élénken igazoltak. Egy alföldi czifra szűrön vagy kivarrott subán, egy remekbe faragott pásztorboton vagy karikás-ostornyelen, egy czifra guzsalyon vagy székelly kapún több ízlés és költészet van, mint ötven újkori német ú. n. népies tárgyon. A magyar paraszt díszítő-stílust, melyet kiváltkép subákon, szűrökön, himzéseken, faragásokon tanulmányozhatni, főképen az jellemzi, hogy díszítő elemei nagyrészt a növényvilágból vannak véve. Rózsa, tulipán, búzavirág, szekfű, krizantémum, tüzes lilium, nefelejcs, rozmaring a legkedvesebbek. Az állatvilágból a galamb és szarvas van képviselve főkép himzéseken, kancsókon; birka, kigyó a pásztorfaragásokon. Mértani elem kevés van. A virágok rendesen szálankint válogatva, tömött, keskenylevelű, a térben szabadon, nem bekeretelt csokrokba vannak kötve. A díszítő elemek ritmikus, unalmas elosztását a magyar díszítő-stílus jóformán csak a himzéseken tűri meg, de a virágcsokrokat gyakran alkalmazza hullámvonalban szegélydísz gyanánt. A virágok inkább természetűek, mint stilizáltak. A színezést kiválóan kultiválja a paraszt-stílus; legjobban az elsődleges színeket, a vöröset, sárgát, kéket, továbbá a zöldet és feketét szereti. Az ornaméntálás harmonikus, nem tarka, de színpompás.

A folytonos iparkodást föltételező kereskedéshez a magyarnak nincs vonzalma, sőt azt nem is tartja magához méltó foglalkozásnak; az iparágakból is csak azokat, a melyek mindennapi életmódjához, foglalkozásához szükségesek, mint a posztós, szücs, tímár, varga, kovács, nyerges, szíjgyártó, kötélverő, asztalos és fazekas ipart (egyszersmind gyakori családnevek is). Posztóból, bőrből, fából és agyagból szeret a magyar dolgozni. Azokat a mesterségeket, melyekhez türelem vagy lassú, pepecselő munka szükséges, nem szereti, de amazokban kiváló népies ízlésről tanúskodó, szolid munkát készít és különösen a múltban készített. Csak épen azt említjük föl — pedig folytathatnánk a sort — hogy a komáromi tulipántos ládák a múlt század elején országos híresek voltak, s a dunai hajósok egész Szerbiáig hordták őket; a gombkötők, a magyar szücsök, a csávás vargák vagy tobakosok, kik a bőrt ásványi sókkal érlelik, a magyar nyergesek, kik minden más formától eltérő nyergeket csinálnak, továbbá remek szíronyozást, bőrmunkákat, csikóbőrös kulacsokat stb., a magyar birka gyapjából dolgozó csapók, a gubások stb. régebben kiválóak voltak, s ma is az ősi mód szerint kisiparszerűleg foglalkoznak mesterségükkel. Az Alföldön a háziipar, vagy a háziipar-jellegű kisipar, — melyet az illetők csak mellékesen a mezei munka teljes szünetelésekor, vagy csak akkor folytatnak, mikor a rossz termés arra kényszeríti őket, — a termelt czikkek

minősége szerint készít fából különféle gazdasági eszközöket, vesszőből kocsikasokat, kosarakat, méhköpüket, gyékényből méhkasokat, szatyrokat, szalmából kalapokat, széküléseket, tehát csupa egyszerű, a falusi gazdálkodáshoz szükséges holmit. Mindez a házi ipar színvonalát alig haladja meg, csak itt-ott találunk magasabb lendületet.

Az agyagedények készítése szintén csaknem ilyen színvonalon van ma, pedig valamikor ez is virágzott. Egész községek foglalkoztak edények, jól égetett, tartós mázú, virágokkal festett kancsók, korsók stb. készítésével. Az elmúlt század eleje óta az olcsó fehér edény, még inkább a bádog- és vasedények erősen szorongatják a becsületes gölöncsér munkát, s az egykor a gyártelepek révén művészi magaslatra induló magyar fazekasipar majdnem ismét a nép közé szorult vissza. De a szegényebb elem, melynek a módizásra nem telik, híven kitart a megszokott fazekasárúk mellett, s mióta kormány-támogatással a cserép mázolás, égetése stb. okszerűbben történik, azóta ez az igazi magyar parasztmesterség is emelkedőben van. Egy-egy nagyobb országos vásáron óriás mennyiségű edényt látunk összehalmozva, a hol mindegyik vidék megtalálja a maga ízlésének megfelelő holmikat. De különösen aratás előtt és után a szegényebb gölöncsérek sorra járnak rozoga szekerekkel a falvakat és árulják a tálakat, tányérokat, fazekakat, s egyszer vagy kétszer töltve — gabonával, babbal — valószínű cserekereskedést folytatnak. A fazekas agyagban bő Dunántúl északi felében jó hírnévnek örvendenek a csákvári, városlödi, várpalotai, veszprémi és pápai stb. edények (és kályhák), s régebben a pápai pipák is. Pápán fekete, füsttel keresztülhajtott edényeket, kivált korsókat is készítenek, melyekben a víz a szivárgás és az elpárolgás folytán állandóan hűvös marad. Ugyanilyen tulajdonságuk van a Somogyban és Tolnában elterjedt, sárga, mázatlan dori vagy cserkorsóknak is. Fekete korsókat még Mohács is termel, s évenként nagy mennyiségben szállít az Al-Duna menti országokba. Baranyában szintén nevezetes paraszt gölöncsér-telepek vannak. A tiszáninneni részeken Gömör és Torna híres fazekasiparáról. Az Alföldön messze ismeretesek a túri, a szentesi, vásárhelyi fekete, fényezett edények, csörgős vizes korsók, a tiszavidéki butykosok, kulacsok stb. Az erdélyi magyarság falra akasztható bokály-kancsókkal jeleskedik. Sehol sem készülnek ezek akkora változatosságban, de sehol sem is becsülték őket, a szobák ezen elmaradhatatlan ékességeit úgy, mint itt.

Ősi természetének megfelelően azonban ma is legkedvesebb foglalkozása a magyarnak a földművelés és a baromtenyésztés. Régebben különösen ez utóbbi virágzott, mely egyenes folytatása volt az ázsiai nomád életmódnak. A magyar ökör szívesen látott vendég volt nyugaton egész Németország közepéig. A kecskeméti tőzsérek még a múlt század elején

is egészen a pesti határig legeltették, s az Alföld füves mezőit hatalmas gulyák, csordák, ménesek («Kiskúnságnak száz kövér gulyája») lepték el mindenfelé. Tudjuk, hogy őseink nemzetségeinkint szállották meg a meghódított földeket. Ezeken a közös földeken legeltették nyájaikat, s abból csak itt-ott fogtak föl egy darabot gabona alá («ökörtilalmas»), a mit időnkint változtattak. Innen származott régi királyainknak az a rendelete, hogy a községek ne menjenek messze templomaiktól. Az erdők és legelők közös volta, a mint tudjuk, még a legújabb időkig is fenmaradt. Ebből a pásztorkodásból, mint igazi ősfoglalkozásból, mely lassankint a nemzet nagy tömege helyett annak kisebb részére szorult, ott a hol nagy

PUSZTAI CSERÉNY.

(Bugacz, Kecskemét.)

mértékben üzték, egész külön társadalmi osztály alakult ki, mely különálló szervezetével és intézményeivel mintegy államot alkotott az államban, s ez volt a pásztorké. Telet-nyarat a pusztán töltvén, s a társadalmi rend kötelékein jóformán kívül állván, vonzó életmódjánál fogva, mely a nemzet lelkületének egészen megfelelt, e pásztorságot lassankint bizonyos romantikus varázs vette körül, mely életmód épen ősmagyar voltánál fogva, néprajzi szempontból is kiválóan érdekes, minthogy gyakorlásával messze múltakba világít be.

A pásztorság rendjében a nagy Alföldön (ámbar itt se mindenütt) elől áll a gulyás, azután jön a csikós, a kondás, a juhász. A két elsőnek valóság-

gal rangsoros szervezete van, melynek élén a főszámadó áll. Az alá van rendelve a számadó bojtár, utána a közbojtárok, s végül a kis köztársaság gazdaságát és háztartását vezető lakos vagy talyigás. Mert a két elsőnek igazi hajléka és rendes háztartása van. E nomád szervezetnek mindenesetre a könnyen szétszedhető, könnyen összeállítható mozgó cserény felelt meg legjobban tanyának. Ilyen költöztethető pásztortanyát főleg a kúnok által megszállott vidékeken találunk. Nem más az, mint vesszőből font táblákból összeállított, négyszögletes, nyitott kerítés. A kerítés egyik sarkára, a sátorra deszka borúl, hogy védelmezze a gulyás és csikós ládáját, nyergét, szalonmás izsákját, s más féltettebb holmiját. Az egyik fal mellé van leütve a szolgafa, rajta a vashogrács a díszes faragású kásakavaróval. Ez a konyha. Kívül áll a gúnyapad, a cserény előtt a borjúczővek a szopós borjaknak, a dörögöldözők, mely körül a gulya pihen. Kiegészíti a cserény háztáját a két-kerekű eleségtartó taliga, a cserényhez ragasztott lószárnyék a nyergeslovak részére, körülötte az őrző ebek, a macska, a majorság. A cserény újabban 8—8 nap múlva költözködik odább a trágyázás kedvéért. Gazdája a főszámadó, ki a gondjaira bízott gulyáról itt-ott ma is kétfelé hasított pálczarovással számol be ősszel. A cserényhez, vagy a Hortobágyon a patkóalakú, nádkévékből kötött, fölül nyitott, állandóan helyben maradó ú. n. vasalókhöz, vagy Túrkeve Ecseg-pusztáján a szintén nádból kötött, kúpalakú ú. n. kontyos kunyhóhoz tartoznak a csikósok is, a pásztorság virága, népdalaink ismert hősei. Lobogós ingben, gatyában, széles, felhajtott peremű kalapjukkal, a melléje szúrt makrapipával, a gatyakorcban sallangos bőrzacskójukkal, hátukra vetett karikással, szőren ülve a vágató lovon, a mint a ménest terelik, vagy ügyes dobással pányvát vetnek ki: ki ne ismerné őket képből? Zacskójuk vagy készségük, melyben aczélt, kovát, ürmövirágtaplót, kést, boeskorlyukasztó csonttört tartanak, csévealakú, faragott csontkupánásaival, czifra bőrsallangjaival és szíj-kötéseivel a pásztorművészet egyik gyöngye; nemkülönben karikásuk vagy nehéz ostoruk, pompásan faragott nyelével és ostorának bámulatos szabatosságú 8—24 szál szíjmadzagból való kigyóhátú (vizisikló) fonásával és bőrpillangóival. A juhászság a nagy Alföldön kívül a Dunántúl halmos vidékeinek (Somogy, Zala) nagy uradalmaiban van még virágzásban, a kanászsággal együtt. Juhászok és kanászok a dunántúli somogyi-bakonyi betyárromantika leggyakoribb alakjai. Birka- és disznólopás a mesterségükhöz tartozott mindenha, s a futóbetjároknek természetjelölte vezetői és rejtegetői voltak. A baki (Zala m.) Széchenyi-uradalmi juhászok «kommenczió»-jában ma is szerepel néhány mérő rozs, kárpótlásul azért a kenyérbeli önkéntes adózásért, a mit a juhászok a szegénylegényeknek — futó- vagy kapeza-betyároknak — rendesen adni szoktak. A bakonyi kanász virágokkal kihányt veszprémi czifra szűrében, rojtos gatyájában, nagy bőrtarisznyá-

jával, vállára vetett birkaorr-alakúlag görbült élű hatalmas balta-főkosá-
val, melylyel biztos kézzel sújtja fültövön a disznót (a hetvenkedéseknél
és verekedéseknél is nem kis szerepe volt valaha), hosszú, zsiros hajá-
val, szorosan fölgyűrt karimájú magas kalapjával épúgy ismerős min-
denki előtt, mint a csikós. A kanász kezéből nem hiányozhat a nehéz
ostor, de a juhászból sem a díszesen faragott végű hosszú kampósbot,
melylyel a juhok lábát elgáncsolja, ha megakarja őket fogni. Hű kisé-
rője az okos, nyájterelő pumi vagy puli-kutya, s itt-ott elválhatlan társa
a tilinkó vagy a hosszú furulya. Ezek a dunántúli pásztoremberek saját-
ságos és a maga nemében figyelmet érdemlő apró faragó-stilust fejleszte-
nek ki, melynek legszebb, legkimíveltebb, legpoétikusabb termékei a pász-
torbotok, zsebtükörtlátók és borotvatokok fából, a sótlátók és kanásztülkök

KARÁM.

ökörszarvból, ritka leleményességű, magyaros czifrázatokkal. Pásztorkür-
tők faragásában a zempléni és felsőtiszai kanászok is kiválóak. Az erdély-
részi magyarság pásztorelete (juhászság, csordásság) nagyszerűségben
meg se közelíti az alföldit vagy a dunántúlit.

A pásztorelet azonban itt is leáldozó felben van már; aranykora rég
elmúlt, s helyt engedett a gazdálkodásnak, a tiszta földművelésnek. Ezt
azonban, sajnos, meglehetősen primitív módon üzik még most is hazánk
nagy részében. Itt is csak épen megemlítjük, hogy pl. Erdélyben még
bővében találunk faekéket, faásókat, primitív arató sarlókat, más
gyatra munkaeszközökkel egyetemben. Az istálló-trágyázást alig itt-
ott ismerik Erdélyben, és sokfelé még most is ősi módon lovakkal
nyomtatnak. De a magyar, természettől beoltott szívóssággal ragasz-
kodik a földhöz.

Valamikor kedves és jövedelmező foglalkozása volt a magyarságnak a halászás is. Kutatások napfényre derítették, hogy a honfoglalók halasvizek mellől jöttek mai hazánkba, hogy a folyóvizek mellett telepedtek meg itt is, hogy régebben rendkívül nagy volt vizeink halbősége, s hogy birtokos uraink okszerű halgazdaságot folytattak és a hallal rendszeresen kereskedtek. A régi magyar konyha a halat 189-féleképen tudta elkészíteni. De a boldog világnak itt is vége van. A halaknak oktalan irtása, folyóink szabályozása, mely a külső helyeket tönkretette, a kiterjedt gőzhajózás stb.

NYOMTATÁS.

(Csicsó, Komárommegye.)

az oka annak, hogy halállományunk annyira megfogyatkozott, s hogy egy virágzó régi keresetág, s vele egy igazi ösfoglalkozás, egészen összezsugorodott. A Balatonban (ma ugyan már csak a Kis-Balatonban), a Fertőben, a Velencei-tavon, az ecsedi lápon, s a folyók kiöntéseiben vejszékkal fogják a a halat. Ékalakú nádkerítéseket vernek a vízbe akár 100 méter hosszúságban is, s az ék csúcsába tekervényes fogót állítanak ugyancsak nádból, hogy a betévedt hal benrekedjen. A sekélyebb vizekben régebben szigonyokkal bökdösték agyon az alvó-sütkérező nagy halakat. De a széles vizeken öreghálókcal is dolgoztak. Ezek többszáz méteres hálófalak, aljukon kövel vagy ólommal súlyozva, a felső részükön pedig parával könnyítve,

hogy a kivetés után függőlegesen álljanak a vízben; közepükön zsák van a bekerített halak fölfogására. Ezt a hálót csónakra szedik (a Balatonon még ma is vannak egy darab fából vágjt ezölöpkori formájú ú. n. bödönhajók), kieveznek a sík vízre, s egy másik csónakkal tágas kört kanyarítva kihányják, majd lassan a part felé húzzák, a körbe szorúlt halakat pedig a part felől a zsákba kergetik. Egy-egy ilyen halászáshoz 8—10 ember is kell, s ezeket kompániáknak vagy halászbokroknak mondják a Balaton mellett és Komáromban. Balatoni specialitás a «látott hal», mikor egy halász a tihanyi magas partról jelekkel irányítja a vizen várakozó halászokat az ősszel nagy tömegekbe összeverődő garda fogására. Legpoétikusabb a téli halászat a Balatonon, mikor a jégbe lékrendszereket vágnak s hajtórudakkal ezeken tolatják át az öreghálót. Ilyenkor megélénkül a jég háta. Két-három falu népe nyüzsög rajta kocsikkal. Ma egyetlen társulat bérlí a Balatont és gőzhajókkal halásztat rajta, s a csendőrség őrzi a partokat a szegény ember tilos halászása ellen. Érdekes a dunai vizafogás is. Mikor a vizák tavasszal ívni jönnek a Fekete-tengerből a Dunán fölfelé, a folyót kötelekkel átkötik s ezekre minden két lépésre ökölnyi fekete úszóparás horgokat kötnek. A fölfelé úszó viza a fekete parát elesegnék nézvéen, bekapja, de csalódva mérgesen kiköpi s dühében farkával hozzávág és rajt' akad a horgon. Régen a Tiszában közönséges volt a több métermázsás viza. Ezeket hatalmas szigonyokkal szurkálták agyon. A szegény ember persze sokféleképp és gyakran bámulatos furfanggal fogja ma is a halat, főképen horoggal. Ebből a fajtából a Sárrét és Ecsedi-láp pákaszát említjük föl, a ki őseember módjára élt és valósággal vidra-ügyességgel dolgozott a világtól elhagyott rengeteg nádasokban és zombékokban, a míg t. i. ilyenek voltak.

Az a valóban csodálatraméltó egyöntetűség, mely a magyarság testi és lelki tulajdonságaiban nyilvánul, nem kisebb mértékben tükröződik nyelvében is. Mig például a germánság egyes törzsei amazok tekintetében lényeges különbségeket mutatnak, s maga a német nyelv is akkora változáson ment át az egyes törzseknél, hogy azok meg sem értik egymást, addig a magyarság testileg-lelkileg elég homogén maradt és a nyelve is keveset változott. Meg köll említenünk, hogy ennek az egyöntetűségnek létrejöttében egyéb okok mellett alkalmasint földrajziak is közrehatottak. Az a nagy és tájrajzilag egységes jellegű síkság, vagy alacsony halomvidék, melyet a magyarság megszállott, a maga nyitott voltával és azzal az egyforma, még pedig századokon át egyforma életmóddal, melyet a magyarság itt természetszerűen kénytelen volt folytatni, nem hordta magában azokat a tényezőket, melyek élesen különböző tájnyelvek kifejléséhez szükségesek. A honfoglaló magyarok egységes nyelvjárást beszéltek, s a mai nyelvjárások már az új hazában keletkeztek, részint egyes nyelvi

sajátságok továbbfejlődése, részint idegen elemek tömeges beolvadása folytán. Ilyen, egymástól nem lényegesen eltérő nyelvjárást hetet különböztetnek meg, ú. m.: a nyugatit, a dunántúlit, az alföldit, a Duna-Tisza közit, az északnyugatit, a királyhágóntúlit és a székelyt. Ezek az egyes nyelvjárás-területek azonban nem különálló néprajzi alakulatok is egyzersmind; miértis abban a futólagos néprajzi áttekintésben, a melyet a magyarságról itt adni óhajtunk és a melyben inkább csak a kiválóbb népcsoportokat emeljük ki, hazánk ismeretes politikai fölosztását tesszük meg alapnak.

a) A Duna balpartja.

A magyarság itt az összes lakosságnak csak 29%-a, míg a tótok 62%-ra rúgnak. Az 50%-ot csak Esztergom, Hont és Nógrád megyében haladják meg. Nyugaton a folyók széles, termékeny lapályain, keleten Hontban és Nógrádban az alacsonyabb dombos vidéken laknak. Nyelvjárásilag a palócz nyelvterülethez tartoznak. Legkifejezettebb ez a palócságnak ide eső nógrádi ágánál, mely a legjobban «e»-ző vidék, s a hol az «a» és «á» hangokat is a köznyelvtől leginkább eltérően ejtik; míg nyugatfelé ezek a sajátságok gyengülnek s a Mátyásföldön (a Vág-Dunától a Kárpátokig) a dunántúli (rábaközi) beszédmóddal elegyednek. A dunáninnyi magyarság átlag közepes termetű, barna arcú, de nem oly erős testalkatú, mint az alföldi. Legnagyobb részt ősi települő, különösen a Csallóköz, melynek csaknem minden községe Árpádkori; a török hódítás csak kis népmozgalmat okozott itt. Pozsonyban és Nyitrában az újabb századok alatt sokat vesztett a magyarság a tótok javára. A tót hatás különben típusban, építkezésben, ruházkozásban és szokásokban sokszorosan jelentkezik. A szlávós szőke arctípus gyakori; a morvaországi eredetű ú. n. ámbitusos — kiugró téglajtóíves — ház egészen a Dunáig leér a Csallóközben, s a mint északra a tótok felé közeledünk, szaporodnak a garados fődésű szalmás házak, s bár a magyar dolmány és czifra bekecs még uralkodó a férfiakon, de már a legénység ruhája erősen tarkul, a fehérszínű pedig tótmódra kirívóan színesedik. A tótoktól eltanult és csak kevés helyen fönmaradt szentivánnapi tűzugró népszokás a Zobor-környéki magyarságnál mai napig megvan. Nyugatról jövet Komárommegye csallóközi járásában még nem találunk népviseletet, de a Vág-Dunát átlépve igen, s keletfelé mindinkább számosabbat, színesebbet. A komáromi szekeresgazdák (gazdálkodók) ezüstgombos dolmányukat már csak ünnepi alkalomra veszik föl. Legezifrább viseletük a Karancs körül sűrű falvakban lakó palóczoknak van. A nők bő ingvállban, rókatoros mentében, színes csizmában, gazdag díszítésű főköttében járnak. Főfoglal-

kozás a földmívelés, a dombos vidékeken a juhászat, itt-ott szénégetés és szénbányászás. A halászat most már csak a Vágban és Dunában élénk. Régen híresek voltak a komáromi hajóácsok, a «superok»; a gutaiai ma is messzeismert hálókát készítenek; a hagymás kamocsaiakat a Vág mellett pedig már az 1715-iki orsz. összeírás híres zöldségtermelőknek mondja. A palóczság szorgalmas, dolgoz — a szegényebbje az Alföldre jár aratni — vallásos, babonás, a nadrágos emberhez bizalmatlan, szapora, pátriarkális életmódú nép.

b) A Duna jobbpartja.

Az összes lakosság 70%-a magyar. Földjét tekintve, kicsiben Magyarország. Földmívelése, állattenyésztése egyaránt kitünő. A honfoglalók korán megszállották, s az itt talált nagyszámú szláv és avar elemet fölszívták. Azt állítják, ennek következtében alakult ki a nyugati és dunántúli nyelvjárás. Amazt a nyugati határszáron főleg Vasban, Zalában, emezt déli Somogy és Tolna meg Baranya kivételével — a hol az alföldi ú. n. «ö»-zö dialektus ott-honos — a Dunántúl többi részén beszélik. Igazi magyar típus leg-tömegesebben a Balatontól d.-re és dk.-re található, de foltokban mindenütt. Az ősi szlávval vegyült vagy magyarrá lett típus különösen Veszprém megyében figyelhető meg. Néprajzi tekintetben egész csomó érdekes vidék alakult itt ki, különösen a nyugati nyelvjárás területén. Itt van Vasmegye dny.-i felében az erdők közt fekvő «Örség», 18 ref. és kath. község, Őri-Szent-Péter középponttal; az Árpádok határőreinek hiteles ivadékai, jómódú, szép fajtájú, de sajnos, nem szapora, s ezért a vendeknek tért engedő nép, ősi ízű gazdálkodásmóddal, ősi ízű építkezéssel és tájnyelvvvel. Az Örség mellett fekszik délen a hét községből álló Hetés, vagy a napnyugati Göcsej, régi besenyő telep, horvátokkal, vendekkel keverve; szintén régies ma-

MAGYAR ÖREG EMBER.

(Szt. Gál, Veszprém megye.)

gyar nyelvvel, ősi szokásokkal, építkezéssel és viselettel. A fehérnépek régen csaknem egészen fehérben jártak, s «pacsá» nevű, fehér kámzsa-szerű fejrevaló viseletük, mely itt-ott még Göcsejben is divatos, különös ismertetőjük. Alkalmasint horvát eredetű. A Hetés a közismert hepe-hupás szaggatott földű «Göcsej»-jel határos. Göcsej a Zala és Váliczka folyócskák között mintegy 15 mfd-nyi területen, körülbelül 90 régi nevű, apró, völgy fenekén fekvő, régi építkezésmódú községet ölel föl, Nova középponttal. A régies «szeg és fa» összetételű községnevek (Kustánszeg, Gógánfa stb.) itt találhatók legbővebben. Szláv hatás itt is van. A göcseji tájnyelv rendkívül sokban eltér a köznyelvtől és igen sok régi nyelvszerű alakot őrzött meg számunkra. A nép r. kath., vegyes típusú, a tánczot, nótát módfölött szereti, dolgos, inkább földmivelő, de szivesebben barom-tenyésztő, elmés-furfangos, apró fatárgyak faragásában és czifrázásában kiváló. Itt maradt fenn legtípususabban, legtöbb ősi pogányvonással fölruházkodva a «regölés» szokása is, mely ezenfölül Vasban, Sopronban, Veszprémben, Somogyban, Baranyában és Udvarhelyen él még. Surján legények maskarában, lánczos bottal, korbáccsal, csengővel, köcsögdudával fölkészülve, karácsony táján varázsigéket rejtő misztériumokat adva elő járják be a házakat. Ez újabban különösen a betlehemezéssel vegyült, de kiderült, hogy ez a szokás pogánykori magyar eredetű, s a mostani regösök a keleti őshaza varázsló samán papjainak mesterségét folytatják.

Ez a három vidék néprajzilag igen közel áll egymáshoz; tájbeszédük kevésé különbözik, s a nyugati nyelvjárás magvát alkotja. Ellenben a Dráva-menti tiszta sik vidéken, a Baranyában fekvő «Ormányság» amazoktól sokban eltér, s a nyelve is az «ö»-zö dialektushoz tartozik. Szigetvártól Siklósig mintegy 40 apró, többnyire szláv nevű, de már a honfoglalóktól megszállott, egyöntetű népű ref. községet ölel magába az Ormányság. Neve törökül annyit jelent, mint erdőség. A nők ruházata majdnem egészen fehér, csak kötényük és szalagjuk színes. Még gyászruhájuk is az. Az ormánysági nép igen szép fajtájú, különösen a nők; jómódú, iparkodó, de sajnos, nem szapora. Tolnamegyének is megvan a maga nevezetes néprajzi szigete, mely szintén az «ö»-zö nyelvjárás területén fekszik. Ez a «Sárköz», Tolnán alúl a Duna mellett. Tulajdonképen csak 4 ref. község ú. m. Öcsény, Decs, Pilis és Alsó-Nyék; de innen származott ki a Duna túlsó felén lévő Szeremle, s bent nyugaton a baranyai határon Vár-alja. Alkalmasint ősi besenyő telep ez is. A nők viselete rendkívül tarka, sok vonásában ráczos, s ma már mindinkább elizléstelenedő. Típusuk egyöntetű, különösen a nők rendkívül szépek, de férjhez menve, az innen származó utálatos egy-gyermekrendszer következtében hamar elrútulnak, összeesnek. Szeretnek piperészkedni, mint az ormányságiak is; jómódúak, de számbelileg stagnálnak, s az ősi birtok lassan-lassan más elemek

kezére kerül. Főntebb mondtuk, hogy igaz magyar típusokat nagy tömegben Somogyban és a Kapos mentén találunk; de elszórtan, különösen a számos nemes községekben, mindenütt. Érdekes, hogy a fehér gyászviselet is fenmaradt Somogyban Csököly táján. Valamelyes népviseletet

PÁRTÁS LEÁNYOK.
(Váralja, Tolnamegye.)

ezenfölül még Baranyában, itt-ott Tolnában, Zalában és a Rábaközben találhatni. A Dunántúl többi része, melyre itt nem térhetünk ki, meglehetősen egyöntetű és szintelen — ruházatában, építkezésében, szokásában egyaránt.

A több száz év óta Szlavóniában (Rétfalu, Haraszti, Szt. László, Kórógy) lakó ref. magyarság nyelvjárása nagyjában az alsóbaranyaiakéval egyezik. Házközösségben élnek, s a férfiak és nők tisztafehérben járnak.

c) A Duna-Tisza köze.

A magyarság százalékszám 77, csak Bács-Bodroiban marad 50%-on alul. Az alföldi, Duna-Tisza közti és palóc nyelvjárás találkozik itt. Ez a hazája az óriás határú gazdag falvaknak, a pusztáknak, tanyáknak, a buczkáknak, szikes tavaknak, a kiterjedt állattenyésztésnek. Itt laknak a kis- és nagy-kúnok, a jászok és részben a palócok. A török hódítás korát nem sok község élte túl. Kitakarodásuk után rác és német telepesek jöttek a Duna-Tisza közére, de ezek — Bácska kivételével, a hol tömegesebben laknak — jórészt egészen magyarra lettek, vagy az elmagyarosodás útján vannak. A bácskai magyarság Szabadkától dk.-re homogén tömeget alkot. Jómódú, de gazdagsága tudatában büszke nép. Szeged mai lakossága a törzsökös magyarságból, s azonfölül egyebek mellett nagyszámú rác és német elemből alakult ki, miért is viseletben, szokásban, temperamentumban sem egyöntetű. Sokkal tisztább a «parasztváros» Hódmezővásárhely (de azért itt fúrták az első ártézi kutat az Alföldön) és a külföldön is kereskedő Szentés népe, melyből a halász és a messze földön ismert földmunkás elem vált ki. Pestmegyébe átesapva Kalocsa környéke — Ugod, Foktó, Fajsz — jórészt dalmata népségből alakult, a mire szép típusuk, czifra viseletük, s a fiatalságnak betyárkodó hajlama is rávall. A vármegye töröktől megkimélten maradt középső táján a régi népviselet majdnem egészen elpusztult, csak a déli és az északi részben él még. Míg például a kecskeméti tanyákon egyszerű gubát és csak néhány színes csikkal diszitett szűrt viselnek, addig a jászok (Félegyháza, Dorozsma, Majsa) és kiskúnok (Halas, Fülöp- és Szabadszállás, Kúnszentmiklós és Laczháza) még tarka szűrben, czifra ködmönben és subában járnak. A kiskúnok kezdettől fogva itt laknak, a jászok újabb települők. Törzshazájuk a Zagyva melléke J.-N.-Szolnok megyében. Gazdag, szapora, rajokat bocsátó, élelmes, szorgalmas, szálas növéssű, ritka szép fajtájú és festői viseletben járó róm. kath. nép. Eredetük bizonytalan. Némelyek kúnoknak mondják őket, mások a jazigok utódainak tartják. Annyi bizonyos, hogy típusuk más, mint a kúnoké. A nagykúnok a vármegye k.-i és d.-i felének fekete agyagú, itt-ott szikes földjén (Madaras, Karczag, Kisújszállás, Türkeve, Mezőtúr, Kúnszentmárton) laknak és Kúnszentmárton kivételével, miként a kiskúnok is, reformátusok. A mindkettőjük közé települt újabb elemek római katolikusok. Innen van, hogy egy-egy kún községnek (de alföldinek is) ref. és kath. lakossága még népviseletben és nyelvjárásban is különbözik egymástól. Kevésbé vagyonosak, élelmesek és szaporák, mint a jászok, de gazdag himzésű subák és ködmönök viselésében vetekeszenek velük. A kúnok nagyobb számmal a tatárjárás után jöttek be ha-

zánkba és századokon át némi különálló politikai szervezetben éltek. A kiskúnok az alföldi ö-ző, a nagykúnok a Duna-Tisza közti e-ző, a jászok a palóczos ë-ző dialektust beszélnek. Ez a palócz beszédmod a Duna és Tisza között délen a Csepel-sziget közepétől Szolnokig húzott vonalig terjed. Szóban forgó területünkben Pestmegye keleti fele és az egész Hevesmegye ide tartozik. Az itteni palóczok jelleméről és foglalkozásmódjáról nagyjában ugyanazt mondhatjuk, a mit a nógrádiakról. Viselkedésük azokéhoz hasonlít, legföljebb a mód hoz bele férfinál-nőnél egyaránt némely különbségeket. Ez utóbbinál még inkább rövidebbé válnak és megszokasodnak a tipikus, tarka palócz-rokolyák.

d) A Tisza jobbpartja.

A magyarok száma kis híján megüti az 50%-ot. Nem rúg ennyire Bereg, Ung, Szepes és Sáros megyékben. A ny.-i rész a palócz, a k.-i az ú. n. ék.-i nyelvjárási területhez tartozik. Tót befolyás kevésbbé érezhető, mint a dunabalparti magyarságnál. Gömörben és Borsodban ismét palóczok laknak. Ezeket kúnoknak tartják, a mit anthropologailag ezideig igazolni nem sikerült. Az egyes nemzetségek, vagy régiesen «had»-ak, ezelőtt nem sokkal is közös háztartásban és gazdálkodásban éltek, néha 40-en is egy föld alatt. Egy faluban néha csak 3—4 had lakik, kik maguk között házasodnak, s jóban-rosszban összetartanak. A férfinépek kedves foglalkozása a földmivelés, állattenyésztés, az asszonyoknak a kendertermelés, mely jövedelmük főforrását adja, a kenderből kerülván ki nemcsak a szükséges változó és ágynemű stb., hanem a kigerebenelés után az eladásból szép summa pénz is. Czfirálkodásra mindkét nemnek nagy a hajlandósága. A Gömör déli, Borsod ny.-i és Heves é.-i részén lakókat «barkók»-nak mondják. Nyelvük tisztább az igazi palóczos beszédnél; a színük se nem szőke, se nem barna. Túlságosan babonások, furfangosak, ingerlékenyek, de józanok és dolgozók. Borsodmegye Mezőkövesd, Tard és Szt. István községeinek palóczait «matyó»-knak hívják. (Mátyás király fekete serege utódainak tartják magukat.) Czfira öltözetük és barna arcuk (a nők igen csinosak) különbözteti meg külsőleg a többi szomszédoktól. Abauj-Torna, Zemplén, Ung és Bereg magyarsága ősi települő, s néprajzi tekintetben még sok régi vonást őrzött meg, különösen az abauji Csereháton. A népviselet mindenütt rendkívül változatos, legkivált a cserehátiaknál, kik típus és véralkat tekintetében is igazi tősgyökeres magyarok.

c) A Tisza balpartja.

A magyarság százaléka 61. Máramarosban, Szilágyban és Ugocsában nem éri el az 50 %-ot. Az Alföld e keleti felének magyarsága a ruténséggel és oláhsággal érintkezik, mely utóbbi különösen Szilágyban és Szatmárban terjeszkedik. Nyelvjárásra nézve egyöntetű, a mennyiben Békés kivételével az «e»-ző területhez tartozik, de a nép típusban és viseletben eltérő egymástól. Idegen elem sok helyen olvadt be a magyarságba (Szabolcs, Máramaros, Szatmár, Békés), s ezeknek nyomai a külsőn is meglátszanak. Legjobban képviselik a magyar típust a hajdúk, a tiszahátiak s a békés-bihariak. A hajdúk Hajdúmegyében 6 várost (Böszörmény, Nánás, Dorogh, Szoboszló, Hadház, Vámspéres), Biharban 20 községet (N.-Szalonta stb.) foglalnak le. Gazdag, földmívelő, jól táplálkozó, rátartós, czifraszűrű, darútollas kalapú, főkép református vallású nép. A lakosság foglalkozása csaknem kizárólag földmívelés és baromtenyésztés, a Tiszaháton gyümölcs-, az Érmelléken bor-, a széleken szilvatermelés, itt-ott csekély háziipar is. Máramarosban mindenki farag, a Nyírség, Szatmár, Ugocsa vesszőt, Békés gyékényt fon, Bihar szalmát, agyagot dolgoz föl, Szatmár gubát, szűrt készít. A kendertermelés és házívászon-szövés mindenütt általános, de a más vidéken ezzel kapcsolatos hímzés-varrás errefelé nem otthonos. A nép különben dolgoz, takarékos, de sokhelyt nagyon elmaradt. A szűrőknek, subáknak, gubáknak itt van a hazája. Érdekes megfigyelní ezeknek elváltozását a módos Alföldtől a szegényebb hegyvidék felé. Míg az Alföld közepén a színes posztóval és fonállal kivarrott czifra fehér szűrők és pompás subák divatoznak, addig az Alföld szélei felé mindinkább egyszerűbb lesz a viselet. Már Szabolcsban föltűnik a kevésse hetyke fekete szűr, a fekete guba, s az egyszerűbb suba, s ezek lassankint átvezetnek Máramaros, Szilágy és Szatmár ruténjeinek és oláhjainak még egyszerűbb viseletéhez. Máramarosban a bunda már egészen lemarad, s helyette a hosszúfürtű fehér guba uralkodik. A női viselet jórészt bolti portékákból telik ki, csak a ködmön és kis bunda magyaros, mely különösen Békésben és Bihar ny.-i részén otthonos. Érdekesebb néprajzi sajátóságok kialakulására a talaj és foglalkozásmód egyöntetűsége folytán ez a vidék nem alkalmas. A sárréti és ecsedi pákászokról s a hajdúsági pásztorokról már szólottunk; még csak a felső-tiszai halászatot és a bihari kanászságot említjük, mint olyan foglalkozásokat, a melyekben hamisítatlan ősi népies elemek vannak.

f) A Tisza-Maros szöge.

A magyarság százalék-száma itt a legkisebb, kerekszámban 20. Az 50%-ot csak Csanádban haladja meg. Nyelvjárása «ő»-ző. Mindenütt idegen elemmel lévén körülvéve a magyar, természetes, hogy úgy típusban, mint egyéb leíró néprajzi jegyeiben is sok idegenséget találunk. Legszebbnek mondják a borosjenői és makói népet. A szegedi fehérnép speciális papucsviselete itt is divatos. Színesebb, de oláh befolyást mutató népviselet Aradmegyében van. Különbözik Arad és Csanád megye magyarsága néprajzi tekintetben a békési, nagyváradi és dél-biharival egyezik; a bánsági magyar községek újabbkori települések.

g) A Királyhágón túl.

A magyarság %-os arányszáma 33; többségben csak a székely vármegyékben van. Hazánknak ez a keleti fele meglehetősen magas fennföld, mely az Alfölddel a széles Szamos- és a keskeny Maros-völgyülettől van összeköttetésben. Ezek szolgálták annak idején országutakul a magyarság szétáramlásánál. Az ethnikus összeköttetés azonban a Maros völgyén át teljesen megszakadt, ellenben a Szamosén foltokban most is fennáll és átvezet az ország keleti sarkában letelepült székelyekhez. Tagadhatlan ugyan, hogy ez a fennföld a nyugati részeketől eltérő földjével és éghajlatával együtt, amattól különböző befolyást gyakorolt az itteni magyarság életmódjára és abban bizonyos «erdélyiességeket» fejlesztett ki, s ámbár kimutatható, hogy a királyhágóntúli egész magyarság, típusban, temperamentumban, viseletben, építkezésben, nyelvben erősen különbözik az Alföldétől, mégis közös és jellegzetes néprajzi vonásai mellett sem egységes. Nagyjából véve két népfajtát különböztethetünk itt meg, ú. m.: a székelyt és a magyart. Amaz egészen magában álló néprajzi csoport, emez, bár sok a székely bélyeg rajta, a szomszédos Szilágyság és Szatmár népével mutat számos közös vonást. A nyugati részt elfoglaló ezen magyarság nyelvjárásban is elválik a székelytől s a felső-tiszaival van közelebbi rokonságban. Tudjuk, hogy a *székelység* századokon át sajátos politikai különállást élvezett, s magát egyrészt ennek alapján, másrészt a téves alapon jegyeztető krónikások adatai után, Attila hűnjaitól származtatta. Újabban azonban kivilágosodott, hogy ez a hiedelem alap nélkül való, hogy a székely név foglalkozást, határőrzőt jelent, s hogy székelyeink a hét magyar törzshöz nyolczadikúl csatlakozó kabarok utódai, kiket a ma-

gyarok jóval a honfoglalás után és pedig két ízben telepítettek ki a keleti szélekre, a határok védelmére. Erre mutat az is, hogy egyik águk (Csik, Háromszék, Maros-Torda) az «ë»-ző, a másik (Udvarhely) az «ö»-ző nyelvjárást beszéli. A székely nyelvben igen sok becses régi nyelvsajátságunk maradt fenn. A legszebb, régies nyelvű népballadák is tőlük kerültek elő. A bevezetésben már említettük, hogy a székelyek külsőre nézve legjobban eltérnek az átlagos magyar típustól — sem embere, sem aszszonya nem olyan szép — de különböznek karakter dolgában is. A székely

CSÍKI SZÉKELY FÉRFIVISELET.

agyafortság szállóigévé vált. Zárkózottabbak, mint a magyarok, székely voltak ráátartók, nyakasok, itt-ott hetvenkedők, de rendkívül élelmesek, vállalkozók és vitézek. Míg a magyarban alig-alig csillan valamelyes kereskedő hajlam, a székely mindig és mindennel kész kereskedni. A szőnyeget, himzést áruló szegény harisnyás székely manapság már époly ismert alak kezd lenni az országban, mint a gyolcsos tót. Még üveges is akad köztük Romániában. Ide különösen nagy számmal húzódnak ki kézműveseknek és kocsisoknak. Egyáltalán könnyen mozgó, vándor természetű nép, mely szívesen megválk bércezes hazájától, ha máshol jobb megélhetés kínálkozik. Lételük alapja a földmívelés és baromtenyésztés.

Egyikben sem valami kiváló és túlságos serény, s hozzá még szegénysége miatt el is van maradva. Azonban a háziipar mindenféle nemét nagy mértékben és ritka ügyességgel folytatja. Maga építi házát, maga készíti mindenféle házi és gazdasági szerszámát. Fehérnépe — mely a magyartól eltérően a mezei munkákban is erős részt vesz — a kenderrel szeret bánni. A férfinak a fa az, a mi az asszonynak a kender. Roppant ügyesen bánnak a fával, s a mint az asszonyok a vásznat, ők a fát «himezik» ki czifra, sajátos, magyaros fölfogású ornamentumokkal. Nincs az a fából csinált bútorkuk vagy szerszámuk, a mit tele ne himeznének. Legpompásabb faragványaik a régebben inkább divatban volt galambúgos nagy kapuk és utezaajtók. Maga a székely faház és fatorony kiváló építészeti alkotás. Viseletük és táplálkozásuk szegényesebb, mint a magyaroké, ellenben népköltészetük, nótájuk, tánczuk és népeletük gazdagabb. Vallásra nézve római katolikusok, reformátusok és unitáriusok. Közülök kerültek ki a zsidózó szombatosok is (Bözödújfalú).

A székelyekhez tartoznak a Brassó mellett 10 községben oláhokkal vegyesen lakó ú. n. hétfalusi csángók is. Híres fuvaros és mesterember, de szegény és erkölcsileg nem a legjobb hirben álló nép. Úgyszintén székely telepítvény a Torda-aranyosmegyei Aranyosszék 22 községgel. Itt van a festői fekvésű Toroczko bányaváros is, melynek magyarrá lett lakosai alkalmasint a XIII. század elején jöttek be Stájerból. Arczvonásaikon idegen származásuk tisztán meglátszik.

Az egyes apróbb, néprajzi tekintetben kiválóbb szigetek közül említésre méltó Kalotaszeg. Ez alatt Kolozsmegye ny.-i felében a Sebes-Körös, Kalota, Kapus és Almás patakok völgyében levő mintegy 35—40 ref. községet értjük, melynek ritka szép népe típusra és viseletre egyforma. Kalotaszeg remek varrottasairól lett híressé.

Néprajzi tekintetben nevezetesebb szigetek még Alsófehér vármegye, Kolozsvár környéke és a Kis-Küküllő mente. Egyáltalában az egész erdélyi

MAGYAR PÁRTÁS LEÁNY.

(Toroczko.)

rész a néprajz klasszikus földje. Főtömegét oláhok lakván, természetes, hogy sok oláh hatást találunk a magyarság néprajzában, az őslakos szlávoké és az újabb, de szintén régi németeké mellett. Viszont azonban a magyarság is erős befolyással volt mindkettőre.

PÁRTÁS LEÁNY NYÁRI RUHÁBAN.

(Zentelkéről, Kolozsmegye.)

B) NÉMETEK.

A hazánkban megtelepedett németek többféle törzsből valók. Az ú. n. középnémet nyelvjárás területéről jöttek az erdélyi szászok (közelebből a Rajna és Mózél folyók vidékéről), továbbá a nyugati és szepesi bányavárosiak, a szepesi szászok, az abauji, gömöri, honti, zólyomi, barsi és nyitrai németek; a felnémet nyelvjárás területéről valók a hienczek, a mosoni heidebauerek, a dunántúli, bánáti és bácskai svábok. Az északi felföld németjeit királyaink főképe bányamivelés és kézműipar, az erdélyi szászokat a határvédelem kedvéért, a többieket pedig a török dúlás után

pusztán maradt területek benépesítése okából telepítették be. Az előbbi telepesek lettek a városi élet megalapítói. Németországnak más-más vidékéről jöven be, a magyarországi németiség néprajzi tekintetben föltöbb eltér egymástól.

Főbb csoportjaik a következők:

a) Heidebauerek.

A Fertő-mellék régebben terméketlen fenyerei után nevezik így a mosoni németeket, kik ebben az egyetlen megyében többségben vannak. Vagyonos földmivelő, de különösen kereskedő és fuvaros, jó módjában elbizakodott nép, mely szívesen simúl a magyarsághoz érzésben, nyelvben és viseletben. A magyarok nyulasoknak hívják őket.

b) **Hienczek.**

Hienczeknek vagy heánczoknak Sopron és Vas megye sajátos tájszólást beszélő német népét nevezik. Foglalkozásuk az állattenyésztés és földművelés. Földjük kevés, szétaprózott s nem is valami termékeny, ezért kézművességgel — bodnárság, kőművesség — is kénytelenek foglalkozni. A dunántúli «tikászok», a kik Bécs számára ketreczes kocsikban szedik a baromfit és tojást, nagyrészt közülök kerülnek ki. Általában jóra való, munkabíró, csendes természetű, a magyarral rokonszenvező nép.

c) **Dunántúli svábok.**

Földművelők és jeles szőlősgazdák. A Dunántúlon a szőlőbirtok jó nagy része az ő kezükön van. A bonyhádi fajta tehenek és tolnai lovak országhírűek. Szorgalmasak — asszonya, embere egyaránt —, takarékosak, szaporák, terjeszkedők és vagyonszerzők. Ruházkodásban egyszerűek; sok helyen átvették a magyar viseletet. Tarkában csak Tolna és Baranya némely részének fehérsége jár. A férfiakat «kék» v. «fekete» sváboknak hívják (még a gatyájuk is kék) a ruhájuk színe után. Községeik rendezettek, házaik csinosak és tiszták; nagyon törvénytisztelők, s őszintén ragaszkodnak a magyar hazához. Nemzetiségi surlódás a Dunántúl ismeretlen. Rendkívül elterjedt szokás náluk, hogy gyermekeiket magyar szóra küldik cserébe. A magyar intelligencia — különösen a kath. pap-ság — jó nagy kontingense közülök kerül ki. A budavidéki svábok erkölcsileg alacsonyabban állanak, mint a tolnaiak vagy baranyaiak, s általában sokkal konzervatívabbak és a magyarság iránt tartózkodóbbak. A dunántúli magyarok sok népszokást tanultak el tőlük.

d) **Délmagyarországi svábok.**

Ide a bácskaikat és az ú. n. bánátiakat foglaljuk. Termékeny, gazdag földön laknak, földművelők, lótenyésztők. Takarékosak, önzők, praktikusak, számítók, földéhesek, szaporák, jó csomó parasztgöggel, nem vendégszeretők, nem szimpatikusak. Szorgalmuk közmondásos. A maguk földje mellé rendesen még bérelnék is, s a tulajdonos alól lassankint kiclicitzálják a földet. Viseletük jórészt magyaros, az asszonyoké azonban kevésbé. A harisnya és a papucs, meg a faczipő (klumpa) hazája a Bácska, de Tolnában és Baranyában is nagy darab földön honos. Fiaikat szívesen járatták magyar iskolába. Buzgó katolikusok, a búcsújáró helyeket

nagy számmal látogatják. Népmulatságuk koronája a templomi búcsú a «Kirchweihfest», melyet a fiatalság nagy zenés tánczmulatsággal ünnepel. Úgy náluk, mint a dunántúliaknál is minden falunak megvan a maga rezes vagy tröttyös bandája, mely a környező magyar falvakban is erősen kezd meghonosodni s a népmulatságokból kiszorítja a cizgánymuzsikát.

SVÁB KERVÁJOS VEZETŐPÁR.

(Német-Jécsa, Torontálm.)

e) Magyar érczhegységi németek.

Ezeket a bányamivelés kedvéért telepítették be királyaink és fölruházták értékes előjogokkal. Legrégibb statútuma (1244-ből) Selmecznek van. Zárt, városi, jómódú polgárságot alkottak. Újabban a bányászattal együtt jómódjuk is hanyatlott, s a tótok nagy hóditást tettek közöttük. Korpona, Körmöcz, Breznó, Libetbánya stb. városok tartoznak ide.

f) Krikehájok.

A Nyitra, Bars és Túróc megyék összeszögellő részén egytagban, vagy szétszórta élők, valamikor nagyobb tömegű, de ma már összezsugorodott németeket nevezik így. A mint nevük is mutatja,

hegyi irtványokon települtek, a mire szétszórta fekvésű falvaik is utalnak. Nagyobb községeik Nyitrában: Handlova, Gájdél, Német-Próna. Terméketlen földön sanyarú viszonyok közt tengődnek, s a silány földművelés mellett erdőmunkával és házalókereskedéssel foglalkoznak. Legelmaradottabbak a barsmegyei (Pálosnagymező) és túróczyi szórványok, melyeknek lakói ősi életmódot élnek. Erkölcsös, csendes, jóra való nép, erősen tót hatással.

g) Habánok.

Nyitra- és Pozsonymegye néhány községében (Szobotiszt, Nagy-Lénárd) laknak. Utódai a Németországból Morvaországon át a XVII. században bevándorolt anabaptistáknak vagy újrakeresztelkedőknek. Valamikor ön-

álló községeket alkottak s különös építésű házaikban család- és vagyonközösségben éltek. Szorgalmas kézművesek, s fémárúikat (csákány, balta, evőeszköz stb.) ma is távol vidékekre viszik. Ők és a XVII. század elején Erdélybe telepített rokonaik készítették az országban mindenfelé elterjedt, rendesen fehér alaplázon sárga, kék, zöld, ibolyaszínű virágokkal díszített parasztkancsókat, czéhkorsókat stb., az ú. n. «habán majolikát», a melyek ma a múzeumok ékeségei. Sajátságos szervezettű kis társadalmuk már föloszlott; elszegényedtek és nagyrészt eltótosodtak.

h) Szepesi szászok.

A Kárpátok lejtőin laknak. Földjük jórésze erdő, azért jeles erdőmunkások, de más iparban is kitűnnek, mint a vászon, gyapjú, bőr és fém földolgozásában. Sehol annyi virágzó és magas kultúrájú város, mint ott. Sajnos, ezek is hanyatlóban vannak, a mit annál inkább kell fájlalnunk, mert a szepesiek mindig jó magyarok voltak.

A szepesi 6 bányavárosban lakó németeket «gründner»-eknek nevezik. Ezekhez tartoznak a magyaros viseletű meczenzefiek

Abaújban és az úgy nevezett «buléner»-ek Dobsinán, Gömörben.

Nagyobb számú német telepek vannak még a felvidéken, Sárosban a tótok és Beregben Munkács körül a rutének között. Ez utóbbiak terjeszkednek. A szétszórta apró német telepek lassankint fölszívódnak környezetükbe.

SZÁSZ JEGYESPÁR N.-SZEKEN VIDÉKÉRŐL.

i) Erdélyi szászok.

Összetartó, szigorúan zárkózott, más néppel nem elegyedő elem. A magyar állameszméhez a legnehezebben simúl minden német fajta között. Szorgalmas földmivelő, ügyes iparos és kereskedő, a kitől a magyar sokat tanult. A községek társadalmi életét az ifjak, leányok és szomszédok szövetsége vagy társulása vezeti és szabályozza. Amazokba szigorú felügyelet alatt a nőtlen fiatalság tartozik házasulandó koráig, emezeket (5—6 egy-egy községben) a szomszédos családok alkotják kölcsönös támogatás céljából. Ezek az «atya» és «tanács» vezérlete alatt álló szervezetek biráskodási joggal is föl vannak ruházva. Télen át közhasznú fölolvadásokat tartanak s a közügyeket megbeszélik. Mondottuk, hogy népviseletet mindenfelé találunk a szászok között. Vagyonosak, de nem szaporák, s az oláhság mindjobban befurakodik közéjük. Miként az északi szászok, ezek is ágostai evangélikusok, s egymástól nagyon eltérő nyelvjárásaik is régies ízűek.

C) TÓTOK.

Tótságunk a honfoglaló magyarok által szétrobbantott nagy morvaszláv birodalom lakóinak maradványa. Hogy miféle népelemek alkották ezt a birodalmat, pontosabban nem tudjuk, de annyi bizonyos, hogy mai tótságunk nem egyfajtájú. A történelem tanúsága szerint cseh (Pozsony, Nyitra, Gömör), lengyel (Árva, Szepes, Sáros), rutén (keleti tótság) és délszláv (Nyitra, Gyetva) elemekkel gyarapodott, melyekhez hozzá kell soroznunk még az eltótosodott németeket (ék.-i felföld) és magyarokat (Dunáninnen). Rokonságban a cseh-morva törzsszel van, s a csehek politikai tekintetből hajlandók is elismerni, hogy velük egy nép, sőt ezt tudományos könyvekben is hirdetik, azzal próbálván ezt a világgal elhitetni, hogy a legújabb ideig a cseh nyelv volt a tótok irodalmi nyelve (az ág. ev. egyházé most is az), hogy külön tót nyelv nincs, s hogy az csak egy dialektusa a cseh nyelvnek. Az azonban bebizonyult, hogy a tót nyelv különálló nyelv, ámbár az még nincs eldöntve, hogy milyen helyet foglal el a szláv nyelvben. Alkalmasint középhelyen áll az északiak és déliek közt. Három dialektust különböztetnek meg benne, ú. m. a nyugatit, középsőt és keletit. A ny.-i cseh, a k.-i rutén elemekkel van telítve. Legtisztább a középső, melyet Zólyom-Liptóban beszélnek; ezt tették meg irodalmi nyelvnek.

A tót nép általában csöndes, melankólikus kedélyű; szegénységének tudatában kevésbé önérzetes, gyakran meghunyászkodó, sőt gyáva; föl-

lebbvalója iránt alázatos, szolgálatkész; egyébként szorgalmas, életrevaló, s a gépies munkának semmiféle nemétől nem húzódik.

Kitartásában és előremenetelében a pálinka ivása gátolja. Százados nyomorult életmódja lelki dispoziciója mellett vallásossá, sőt vakbuzgóvá és babonássá tette. Szülőföldjéhez mély szeretettel ragaszkodik; a tengerentúli kivándorlók is szívesen visszatérnek szegényes falujokba. Fölfogása kissé nehéz, de a tót ezt a tanulásban szorgalommal pótolja, s a magyar hazának sok jeles fia tót származású. Táplálkozása silány; a szegénység-nél burgonya és káposzta a mindennapi eledel, melyhez pohánka, bab, télen aszalt gyümölcs járul. Hús ritkán kerül az asztalra, inkább tészta-féle és túró. A kenyeret árpából sütik. A földjük gabonatermesztésre alkalmatlan, inkább erdőmunkára és legeltetésre való. Legnagyobb kedvvel a juhászatot űzik. A tót juhászok kora tavasztól késő őszig legeltetnek a hegyi legelőkön, s a tejgazdaságokból kikerülő brindza, lipthói túró és a különféle füstölt sajtok (ostyepka) közismertek. Ezek a «szállás»-ban és «cserény»-ben tanyázó pásztorok, épügy mint magyar társaik, kiváló kézművesek is egyszerűs mind; ólommal, rézzel, csonttal, szarúval kirakott bicskaik, ostor-nyeleik, sárgarézdrróttal kivert fokosaik (valaska), pipáik, sárgarézből vésott csattjaik, gombjaik, faragott edényeik, kanalaik stb. művészi ízlés és technika dolgában semmivel sem állanak a magyar pásztoemberek remeklései mögött. Az erdőmunka és a tutajozás jó csomó embernek ad kenyeret. A tutajozás főképe a Vágon és Garamon járja; leghíresebb tutajosok a trencséniek és lipthóiak. Főállomásuk Komárom és Esztergom. A sebes folyóvizeken azonban kemény munkát ad a talpak vezetése, mert könnyen neki mehetnek szikláknak, vizimalmoknak, s a rajta járók elpusztúlnak. A drótos, üveges, kosaras, gyolcsos tót az egész országban, sőt Európában és Közép-Ázsiában is ismeretes. Egész falvak lakói egy-egy ilyen háziiparral foglalkoznak. A túrócezi olaj- és gyógyfűárúsok (olajkár) régebben, a mikor még nem volt eltöltve, Oroszországot, Perzsiát, s a török birodalmat is bekalandozták illatos és gyógyítóolajokkal. Drótosok és üvegesek még Amerikában is járnak és külföldön magyaroknak adják ki magukat. A tótság egy része aratni jár az Alföldre, vagy olcsó napszámosnak áll be a fővárosba. Ujabban nagyon sokan kivándorolnak közülök Amerikába.

A háziipar sokféle neme fejlődött ki közöttük. A már említetteken s a ruházati iparon kívül, faedények és mindenféle fából faragható vagy háncsból, vesszőből csinálható szerszámok gyártását is űzik. A nők munkaköre a kender és len kikészítését öleli föl. A tót vászon, himzés és csipke kelendő portéka. Hazánk egyetlen nemzetisége sem használ föl ruházatánál annyi női kézimunkát, mint a tótok, kik ebben a tekintetben a cseheken, de még a morvákon is tútesznek. Népköltészetük elég gazdag,

dalaik mélabúsak, népéletük rendkívül változatos. Majd minden völgyben más a viselet, más a típus, más a tájnyelv, más az életmód és mások a szokások. A Kis-Alföld peremén (Pozsony, Nyitra) a termékeny síkságon lakó tótok természetesen egészen elütő viszonyok közt élnek, mint a zordon hegyvidékiek, más a típusuk, viseletük és házuk is, s nagyban eltanulták a környező magyarság tempóit. A vágyvidékieket «hornyák»-oknak nevezik. Ezek tisztátalanok, iszákosak, műveletlenek és nagyon szegények. Koldulásból, drótozásból és tutajozásból élnek. A lipthóiak, túróczia-

TÓTOK MARGONYÁN.

(Sárosmegye.)

zolyomiak, hatalmas termetűek, főképen juhászok. A hont- és nógrád-megyeieket «krekács»-oknak, a lipthókat és a gömöri garamvölgyieket «hronyecz»-eknek, a zemplénieket «szoták»-oknak, az ungiakat «czo-ták»-oknak hívják. Ez utóbbiak gyöngébb testalkatúak, mint nyugati testvéreik; tulajdonképen eltótosodott rutének. Az esztergomi, pesti és komárommegyei tótok lassankint beleolvadnak környezetükbe. A békési gazdag és büszke tótok is minden tekintetben simólnak magyar szomszédaikhoz. A bácsmegyei telepek (Petrovác) népe rendkívül szorgalmas. Ügyes mesteremberek, a nők pedig himzők és szövők. A nők viselete igen tarka, különösen ködmönük. A férfiak magyar ruhában járnak, de a ha-

risnyás német viseletet is átvették. A tótok $\frac{1}{4}$ -ed része ágostai evangélikus, a többi pedig róm. katolikus.

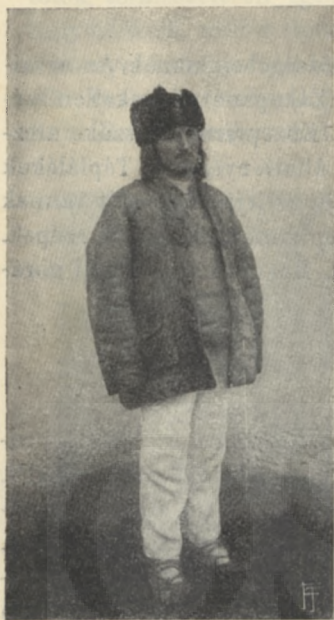
D) LENGYELEK.

Lengyelek Árva 17 és Szepes egynehány községében laknak. Az árvaikat Nagy Lajos telepítette be a megye é. ny.-i (Zakopane) terméketlen szélére; nyelvük lengyel, de erősen tótosodnak. Középtermetű, szőke arczbőrű, jószívű, babonás, vallásos nép. Főképen állattenyésztők. Táplálékuk burgonya, káposzta, zabliszt. Szegényes házaik az irtásokon szét vannak szórva. A szepesmegyei lengyelek szintén középtermetűek, a nők szépek. Jellemüket és képességeiket általában dicsérik. Rokonok a galicziai gorálokkal.

E) RUTÉNEK.

Az északkeleti felföldön lakó ruténjeink a galicziai és oroszországi ruténekhez tartoznak. Onnan vándoroltak be nagyobb tömegben a XIV. században. Az előttük bejöttek hazánk különböző részein elmagyarosodtak. Jóravaló, szelid erkölcsű, becsületes, csöndes, alázatos természetű, szegény, vallásos és erősen babonás nép. Az iparkodás, a töprengő tervezgetés, s a kitartó munka nem kenyerük; nyomorúlt sorsukat egykedvű megadással tűrik. Lelketlen uzsorások annyira kihasználják a jámbor nép együgyűségét, hogy csekélyke vagyonából is kifosztják. Legszegényebbek a beregiek, ungiak és máramarosiak, kik apró ökrökkel s jórészt faekékkel szájalomraméltó földmívelést folytatnak. A tót élelmesség, az oláh szívoosság és szaporaság hiányzik belőlük, de a pálinkát épügy szeretik, mint amazok. Minden érintkezési körükbe jutott néppel szemben tért veszítenek. Legtöbbet hódítottak el belőlük a tótok, kevesebbet a magyarok, oláhok és németek. A magyar hazához, a magyar nemzethez őszintén ragaszkodnak, — a miben derék papságuknak nagy érdeme van — s ez a körülmény az utóbbi években gazdaságilag segítségükre is jött. Az erdős hátságokra szorúlva főkép állattenyésztésre, erdómunkára és csak másodsorban földmívelésre vannak utalva. Birkákat, apró ökröket és lovakat tartanak; árpát, zabot, kukoriczát, burgonyát, babot, pohánkát, káposztát, répát termesztenek, a melyek mindennapi élelmüket szolgáltatják. Kukoricza- és zabkenyér, kukoriczalepény és puliszka, olajjal leöntött káposzta, uborka, hagyma, répa, bab, savó, túró az eledelük. Görög kath. egyházuk számos bőjtnapja még inkább hozzászoktatja szegényeket a szűkös táplálkozáshoz. Házalókereskedés vagy ipar (drótosok, üvegesek kerülnek ki közülök) olyan mértékben, mint a tótoknál, korán sincs kifejlődve náluk, bár a

fával való munkában igen ügyesek és bizonyos népies művészhajlamokat — fatemplomok, fafaragások, féंबरakások stb. — nem lehet megtagadni tőlük. Ebben a tekintetben galicziai rokonaik mögött maradnak.

RUTÉN FÉRFI.

Az asszonyok épúgy részt vesznek minden munkában, mint a férfiak, de azért az ő munkakörük első sorban a len- és kendertermelés, s a vászonneműekkel való egyéb dolog. Népköltészetük szegényesebb mint a tótoké, de mondáik, babonáik, közmondásaik számosak; dalaik vontatottak és búsongók.

A rutén nevet nem ismerik. Magukat rusznyákoknak (orosz) mondják. Ez tulajdonképpen a népies nevük nálunk, de még inkább Galicziában és Bukovinában minden ruténnek, a ki nem a magas felföldön lakik.

Viselet, életmód és szokások tekintetében több csoportot különböztethetni meg közöttük. A Tisza forrásvidékén lakók a galicziai cseremoszvolgyi huczulokhoz húznak, de nem tiszta huczulok. Ezek az egyedüli barna rutének, kiváltképpen pásztorok és lótenyésztők, gondtalan kedélyűek; asszonyaik állítólag igen szépek. Máramaros északnyugati felében, továbbá Beregben, Ungban

lakhaznak a «bojká»-k, Máramaros déli részén a «blyáchá»-k. Mindnyájaa egyformán szegény. A Zemplénben és Sárosban lakókat «lemák»-oknak nevezik. Ezek a legmódosabbak közöttük, s ezek rendszeresebb gazdálkodást folytatnak.

F) VENDEK.

A vendek a honfoglalás előtt a ny.-i országszélre települt szlovéneknek vagy vándusoknak ivadékaik, kiknek Krajna a hazájuk. Nyelvük a stájerországiával rokon. A magyarok tótoknak vagy böhmészeknek nevezik őket, ők maguk a hegyvidékieket «goricsán»-oknak, a vasmegyei síkon lakókat «doliná»-knak, a zalaikat «revenenzi»-knek hívják. Igen szorgalmas, ravasz, önző, az idegen iránt bizalmatlan, melankolikus temperamentumú nép. Leginkább földmívelők, de mindenféle mesterséget folytatnak, s a kereskedelemre is nagy a hajlamuk. A férfiak ökrökkel vásárra járnak, tyúkászkodnak; az asszonyok (szépek, de korán vénülnek) hagymával, káposztával, gyümölcscsel, tejjel, olajjal háznak. Télen a férfinep

fűr-farag, kosarat köt, teknőt stb. csinál, az asszony nép pedig lent sző. Messze földön keresett építőmesterek és részes aratók. Földjük nem valami termékeny, de élelmességük folytán nem látnak inséget. Táplálkozásuk egyszerű: káposzta, répa, kukoriczakása és hajdina. A hajdina — melyet téstába, kolbászba stb. is tesznek — a magyarokhoz is átszármazott. Babonájuk, mint minden szláv népnek, meglehetősen nagy és a környező ma-

SZERB LAKODALMASOK.

gyaroknak is juttatnak belőle. Népdalokat viszont a magyaroktól tanulnak; maguk inkább egyházi énekeiket dúdolják munkaközben. Kevéssé szaporák, de jó hazafiak — sok pap kerül ki közülök — vallásra nézve római katolikusok és ág. evangélikusok.

G) SZERBEK.

A szerbek a délszláv néptörzshöz tartoznak. Nyelvük a legszebb szláv dialektus, mely zengzetességénél fogva igen alkalmas a népdalra. A szerb bátor, hűzias, szabadságszerető, erős nemzeti és vallásos életét élő nép. Hirtelen lobbanékonyak, bosszúállók, kényelemszeretők, kevésbé szaporák; az asszonyok dolgozók, szépek, fényűzésre hajlók. A családi élet melegének s a családi tűzhelynek szeretete, mely a szláv fajtájú népeknek közös vonása, nagy mértékben megvan a szerbeknél is. A házközösség (zadruga) intézménye mai

napig fennáll náluk. Ezek a zadrugák több, egy föld alatt élő, rendesen rokon családok egyesülései, kiknek vagyonát közösen kezelik, s abból minden tag egyenlő arányban részesedik. A zadrugát egy közösen választott, rendelkezési joggal fölrüházott, rendesen öreg férfi (sztarcsina) igazgatja. Egy-egy népesebb házközösséghez 40—50 személy is tartozik. A szerbek földmívelők, állattenyésztők, de nem valami jó gazdák. Az ősihez való öntudatlan szívós ragaszkodásuknál és zárkózott lelki vilá-

SOKACZ LEÁNYOK.

guknál fogva népeletükben igen sok eredeti vonást őriztek meg. Népköltészetük rendkívül gazdag, népdalaik méltán nagyhirűek. Nemzeti hangszerük a guzla és duda, tánczuk a kóló. A különösen Bács-Bodrog vármegyében (Szabadka) magyarokkal vegyesen lakó, külön nyelvjárást beszélő r. kath. vallású szerbeket «bunjevác»-oknak hívják, alkalmasint a boszniai Buna folyóról. Jómódú, hírhedt vendégszerető, kissé könnyelmű, hazafias lelkületű nép. A Bácsban (Szonta, Szántova, Béreg, Monostor stb.), Baranyában (Mohács, Darázs, Izsép stb.), s a két megyével érintkező Szlavóniában lakó, ugyancsak r. kath. szerbeket «sokacz»-oknak nevezik. Ezek al-

kalmasint Dalmáciából költöztek be. Inkább állattenyésztők, mint földmívelők; laza erkölcsűek, lusták, a nők pedig piperészkedők, s ezért erős visszafejlődésben vannak. A bunjevácokon és sokaczokon kívül a többi szerbek mind gör. kel. vallásúak, kik a magyar állameszmével nehezen barátkoznak meg, de a kik sok jeles embert adtak a hazának.

A horvátországi szerbek összetartóbbak, s mindennemű népi hagyományaikhoz (költészet, zene, háziipar) szívósabban ragaszkodnak, mint a horvátok. A lika-krbavaiak magas termetűek, edzetek, vadak, lusták, szegények; a németekkel és magyarokkal vegyesen lakó szerémségiek szeli-debb erkölcsűek, dolgozabbak, módosabbak. A bevándorolt bácskai és bánáti svábok köztük is terjeszkednek.

H) HORVÁTOK.

A horvátok a VII. században vándoroltak be Galicziából a mai Horvátországba és Dalmáciába. Már fentebb mondtuk, hogy a szerbekkel sokszorosán keveredtek és hogy a horvát statisztika nem is választja őket külön egymástól. A szerb és horvát irodalmi nyelv jelenleg egy, csak hogy a szerbek, mint gör. keletiek, cirill betűvel írnak. Miként a csehekben, úgy az erős nemzeti és faji öntudatú horvátságban is megvan az a hajlandóság, hogy nemcsak a szerbeket, hanem a dalmatákat, isztriaiakat és bosnyák-hercegovácokat is örömezt horvátoknak minősítik. A mai horvát nemzet a történet folyamán többféle délszláv és más elemből alakult össze, a mi a típusban (barna és szőke horvátok), temperamentumban, képességekben egyaránt kimutatható. Hozzájárul a horvátság ethnikai tarkaságához földjének és ezzel együtt a nép életmódjának nagy változatossága is. Gondoljunk csak a kietlen Karszt felföldre és a termékeny alsó Száva-Dráva közre. A horvát általában daczos, keménynyakú, zárkózott, erkölcsben, világnézetben, dologkerülésben tipikusan délszláv, politizálni szerető, újítások iránt közömbös, vendéglátó, vakbuzgó, babonás nép. A házközösség, különösen a volt határőrvidéken még fennáll; főképen földmívelők és állattenyésztők. A nők jeles szövők, fonók, s nem olyan lusták, mint a férfiak, de cifrálkodók és rossz gazdasszonyok. Helyzetük férjükkel szemben csaknem rabszolgai. Népéletük gazdag.

A «mi» kérdőszócska kiejtése szerint három nyelvjárást különböztetnek meg, ú. m. «kaj-», «cso-» és «stokavacz»-ot. A kajkavaczt az é. ny.-i részen (Zagorje, Zágráb, Varasd) beszélik. Ezek a türelmetlen, politizáló, gyanakvó horvát karakter igazi képviselői. Innen indultak ki az ú. n. «illir» mozgalmak is. A lágy, olasz hatás alatt fejlett csokavacz tájszólás a Tenger melléken járja. Az idevalók élénk beszédűek, szorgalmasak, szegények, elzárkózottak, vallásosak. Fügét, olajbogyót, szőlőt, kukoriczát

HORVÁT PARASZTLEÁNY.

(Zágráb környékéről.)

termesztenek, hordódongát csinálnak (dugárok), szenet égetnek, nap-számba járnak. Táplálékuk kukoriczakása, polenta, aszalt füge, olajban sült hal. A stokavacz tájszólást, mely egyszersmind irodalmi nyelv is, beszélik a többi horvátok, továbbá a bosnyákok, s részben a dalmaták is. A stokavaczok földmívelők, de rossz gazdák. Amazoknál szelidebb természetűek, helylyel-közzel szókék (a pozsegai hegyek közt lakók és a szávamel-lékiek), gazdag népviselettel.

A Fertő körül lakó törökkorbeli telepedésű horvátok szálas emberek; az anyaországiaknál szorgalmasabbak, módosabbak és műveltebbek. A magyarokhoz vonzódnak, a mit amazokról, sajnos, nem állíthatunk. Vizi horvátoknak hívják őket, a «Bosnerkrobot» szónak «Wasserkrobot»-ra ferdítéséből.

1) BOLGÁROK.

A bolgárok, úgy a temes-torontáliak mint a krassovánok, továbbá a már fölszivódott erdélyiek (Déva, Alvincz, Brassó) északi Bolgárországból

BOLGÁR LEÁNY.

(Vinga, Temes megye.)

jöttek, s a dunai bolgár (nyelvre délszláv) néptörzshöz tartoznak. A temes-torontáliak csendes, flegmatikus-melankólikus véralakúak, nem olyan hevesek, mint a szerbek. Táncolni, dalolni nem szeretnek. Igen szorgalmasak, ügyes gazdák és rendkívül praktikus életfölfogásúak. Az ábrándozás, álmodozás épúgy hiányzik lelki világukból, mint sváb szomszédaikéből. Nyugodtan élni, mások tiszteletét és irigységét kiérdemelni: ez a bolgár ideálja. Takarékosak és földszerzők, de a kitartó munkától húzódoznak, s a gyors hasznot kergetik. Magasabb törekvések iránt nem fogékonnyak, a politikával nem törődnek, s minden ténykedésükben csak előhaladásukat, anyagi jobbulásukat nézik. Szeretnek kényelmesen élni és sokat enni. Kedvelt ételeik a tésztafélék. A többi szlávokkal ellentétben nem meghunyászkodók, sőt demokratikus érzésűek; jó honpolgárok és buzgó katolikusok. Az asszonyok, mint a többi szlávoknál is, szorgalmasak, jó szövőfonók, páváskodók. A magyarországi bolgárok egy része a bolgár fejedelemség fölállítása alkalmával ősi hazájába visszavándorolt.

A krassován bolgárokról kevésbbé kedvező véleményt mondhatunk. Oláhokkal keveredvén, azoknak sok hibáját eltanulták. Tunyábbak, lazább erkölcsűek, mint testvéreik; inkább gyümölcstermesztéssel, juhászattal, fuvarozással foglalkoznak és napszámba járnak. Krassován voltakra nagyon rátartók. Nem tiszta fajtájú nép; tulajdonképen szerbek, bolgárok és oláhok keveréke.

J) OLÁHOK.

Az oláhság kialakulásának történetét Itáliába lehet visszafelé követni. Innen, Róma tájékáról, költöztek át a Kr. utáni VII—VIII-ik században, mint pásztorok, a Balkán félszigetre, a hol az albán nép körébe kerültek. Itt többféle népelemet, ú. m. albánt, görögöt olvasztottak magukba, de különösen szlávot, még pedig oly mértékben, hogy fajilag és nyelvileg félig szlávokká lettek. Ezen a földön alakultak ki oláhokká és innen áramlottak azután szét a IX. és X. századtól kezdve, a hegygerinczen legeltetve, a déli Kárpátok vidékeire; Magyarország területén a XIII. századig ismeretlenek voltak. «Hazánkban a románság által lakott bármily kis területet vegyünk, a nép nyelvében, hitvilágában, erkölceiben mindenütt megkapjuk a balkáni izt», mondja az oláhság egyik kiváló ismerője. Akármerre haladt vándorútjában az oláhság, mindenütt hódított más népek köréből. Így történt ez hazánkban is, s folyik a beolvasztás ma is szemünk láttára. Erdélyben szlávokat, magyarokat, németeket, czigányokat szívtak föl. Nagy előnyükre van terjeszkedésükben egyebek mellett könnyen ragadó nyelvük, mely megfordítva immunissá teszi őket más nyelvek ellenében, valamint merev elzárkózottságuk a többi fajtákkal szemben, s viszont e fajoknak közéjük való házasodása is. Az oláh jószívű, vendégszerető, háládatos, alázatos, örömeiben, bánatában túlzásra hajló, bosszúálló, a kitartó munkától idegenkedő, az őszinteséget nem szerető, természetkedvelő, fajához, vallásához ragaszkodó, kevés igényű, földhöz ragadt nép. Bámulatos az az igénytelenség, melyet életmódjában megfigyelhetni. Körülbelül kétszáz napot bőjtől vallása parancsából, de máskor is kukoriczapuliszka, szárazon vagy tejjel, babfőzelék napraforgó olajjal leöntve, burgonya, hagyma, sajt, túró a rendes étele. Húsféle kevés jut az asztalra; a hegyes vidéken kecskét és juhot, a síkon sertést és marhát vágnak. A pálinkaivás közöttük is lábrakapott, s ez morális állapotukat nagyon megrontotta. Azon a földön ilyen igényekkel más nép alig tudna megélni! Igaz, hogy nagy fizikai erőt nem is fejt ki. Az oláh, mikor Magyarországon megjelent, kizárólag pásztornép volt és pedig első sorban juhász. Ezt a természetét mai napig megőrizte. Az erdélyi felföldi gazdag oláhok egészen napjainkig lejárta a Dobrudzsába legeltetni. Az oláh szívesen elszegődik magyarhoz, szászhoz juhásznak. A juhtenyésztés mellett

ma már a marhatartás is számottevő. A földdel — különösen a havasi oláh — primitíven bánt. Leginkább kukoriczát, ritkábban búzát, árpát termeszt. A famunkában kiválik. Mint a székely, az oláh is maga

OLÁH LEÁNY.

csinálja szekerét, ekéjét, szerszámain, bútorait. Ezenfölül fuvarozik, szemet éget, szurkot főz, s helylyel-közzel kőművesnek és bányamunkásnak áll be. A mesterségek közül csak a szücsségre van hajlama. Az asszonyok szorgalmasabbak mint a férfiak, s miként szláv fajtájú testvéreik, ők is a szövés-fonásban tűnnek ki. Övbe dugott guzsalyaikat mezőre, vásárra mindenüvé magukkal viszik, s míg hátukon görnyesztő terhet czipelnek, menetközben is szünet nélkül pörgetik az orsót. Szótteseik és varrottasaik meglepően szépek. Mint minden földhöz ragadt nép, úgy az oláh is rendkívül babonás. Inkább babonás, mint vallásos. (Elterjedt szokásuk, például, az ellenség kárára való bőjtölés). Egyetlen nemzetiségünknel sem találunk annyi babonás hiedelmet, mint náluk. Az ördögökben, boszorkányokban és szellemekben való hit csodálatos virágzásban él még ma is közöttük, a miben hiányos műveltségű s a nép tudatlanságát a maguk részéze kihasználó alsó papságuknak is jó része van. Babonájuk sokszor vérengző is, s a mellett vannak olyan babonás szokásaik, mint pl. a

vámpírok kiűzése, varázsolások, stb., a melyek a legsötétebb Balkánba beillenének. Népköltészetük dalokban, balladákban, kántáló énekekben igen gazdag, zenéjük balkáni ízű, tánczuk sokféle. A magyarsághoz az összes nemzetiségek közül legkevésbé az oláhság símúl, a mit a mindkét nép speciális fajtabeli okain kívül jó részben nadrágos embereik lelketlen izgatásának és sok kifogás alá eső közizgatásunknak tudhatunk be.

Többféle népelemből olvadván össze, fajilag és néprajzilag nem egyöntetű nép. Más a havasokon lakó, más a völgyeségi, más a hunyadi, a fogarasi, az aradi, a kolozsi, a szolnok-dobokai, — típusban, viseletben, temperamentumban. Itt csak két csoportról emlékezünk meg néhány sorban: a mőczokról és mokánokról, kik 1848-ban véghezvitt állati kegyetlenkedéseikkel szégyent hoztak az oláh névre. A mőczok fészke To-

pánfalva környékén van, de kiterjednek Bihar, Arad, Hunyad, Alsófehér, Torda-Aranyos és Kolozs megyékre is. Macedón eredetűek, s a XV. század folyamán jöttek Erdélybe. Jeles famunkások, abroncsokkal, kannákkal (fakannák) messze földet bejárnak apró lovaikon. Az Érczhegységben bányászattal is foglalkoznak. Zárkóztak, megbízhatlanok, tolvajlásra hajlamosak. A mokánok (mocan = havasi) az Aranyos, Jára, Hesdát és Rákos folyók völgyeiben laknak. A férfiak, a mőczoktól eltérően, ingüket az övön alúl kieresztve viselik; az asszonyok katrinczát hordanak. Még

REKICZELI OLÁHOK.

(Kolozsmegye.)

műveletlenebbek és zárkóztottabbak, mint a mőczok; földmívelők, állattenyésztők. Mindketten szétszórt falvakban, irtásokon laknak. Szépség dolgában kiválnak a mőczoknak erkélyes, faragott díszű faházai.

K) OLASZOK.

Olaszok csak Fiumében és néhány szomszéd falucskában laknak. Nyelvük a velencei tájszólással rokon, de tulajdonképen az olasznak és horvát-nak keveréke. Olasz vér kevés van bennük; nagyrészt szláv fajtájúak, kik az

olasz nyelvet csak a velencei uralom alatt sajátították el. A fiumei olasz kevés igényű, vidám, hamar barátkozó, bizalmas, dolgos nép. A korcs-mában, hová rendszeren eljár, lármás, könnyen hevülő, kártyázni szerető. Buzgó vallásos és babonás; a fehérsége kaczer, uraskodó. Leginkább iparosok, kis részben halászok. Népviseletük nincs; ősi szokásaikat a bevándorló idegen elem mindinkább eltörli; népünnepeik jórészt egyházi jellegűek. Az anyaországhoz mindig hívek voltak.

L) ÖRMÉNYEK.

Örményeink, mintegy 3000 család, Moldvából költözködtek be hozzánk. Oda Orosz-Örményország Ani nevű városából jöttek. Apaffy Mihály fejedelem mint vagyonságáról, élelmességéről ismert népet hívta be Erdélybe. Nyelvük az árja-nyelvhez tartozik, közeli rokona a perzsának. Fekvő birtokot nem szerezhetvén, az örmények a kereskedésre vetették magukat, melyre kiváló hajlandóságuk is volt és csakhamar fölgazdagodtak. Ezt a hajlandóságukat mai napig megtartották. Erdély csaknem minden városában találunk örmény kereskedőket, részint letelepülteket, részint mozgókat, azonfölül az országban sokfelé el vannak szóródva. Nincs az az árú, melylyel nem foglalkoznék az örmény, ha hasznot remél belőle. Az örmények általában csendes, komoly, számító természetűek, de hirtelen lobbanók, indulatosak. A mulatságot és kártyát kedvelik. Ha jól megy a dolguk, szeretik mutogatni és elbizakodottak lesznek. Dicsérik családi életük bensőségét és tisztaságát. Műveltek, iskolázottak, a közügyek iránt érdeklődnek, s mint a szálló ige tartja «magyarabbak a magyarnál». Kis számukhoz képest rendkívül sok kiváló hazafi került ki közülök, kik között főrangúak, miniszterek és tábornokok is vannak. Nagyobb számmal Szamosújváron, Erzsébetvárosban, Gyergyó-Szentmiklóson, Csik-Szépvízen és Újvidéken laknak.

M) CZIGÁNYOK.

Kelet-Indiából származnak, a nagy hindu-népesoport köréből, de hogy szorosabban melyik néphez tartoznak, ezideig még nincs eldöntve. Magukat «rom»-nak, vagyis embernek nevezik. Nyelvük az árja-nyelvesoporthoz tartozik, s közelebbi rokonságban van az északnyugati szindhi-nyelvjárással. Az európai cigánynyelvben 13 nyelvjárást különböztetnek meg. A magyarországi cigányoknak jó felerésze nem tud cigányúl, különösen a letelepültek felejtették el ősi nyelvüket. Összes számuk mintegy 300.000, melyből körülbelül 10,000 kóborló. A letelepültek, vagy huzamosabb ideig egy helyen tartózkodók a muzsikáláson kívül kézimunkával és kupeczkedéssel foglalkoznak, vagy pedig napszámba járnak. E mellett maguknak

is van kertescskéjük vagy arasznyi földjük. A tótság közt élők főleg vasat és fémet dolgoznak föl (kovácsok, üstfoltozók, fűrókészítők, rézművesek), a fában bővelkedő Somogyban és Baranyában fát (kanalasok, teknővájók stb.), az Alföldön sarat (vályogvetők, kályhások stb.) és pedig mindenütt az egész család; azonfölül levélhordók, gyepmesterek, döngnyűzők, s az előkelőbbek ló- és marhakupeczek. Az asszonyok kenderből köteleket, há-mokat fonnak, vagy szőrből meszelőket, keféket kötnek. Zenével mind-

CZIGÁNYCSOPORT.

(Bogiár, Somogy megye.)

nyájan foglalkoznak, s a magyar zenének mintegy letéteményeseivé váltak, a melyet azonban eredeti mivoltából meglehetősen kiforgattak. A megtelepedett cigányok ősi szokásaikból sokat levetkőztek, környezetükhöz simúltak, sőt belé is olvadtak. Legtöbbet olvasztott be közülök az oláhság, a melyhez faji sajátságokra nézve a legközelebb állanak, s nagy tömegben is laknak közöttük. Ez a beolvadás sem a cigányságnak, sem az oláhságnak nem válik hasznára, magyar nemzeti szempontból pedig egyenesen

veszteség, mert ezzel egy, a nemzeti közösségtől idegenkedő elem gyarapszik. Hogy a letelepült cigányság nagy része szegényes körülmények között él és rendes vagy bevallott foglalkozása mellett koldul és lop, főleges mondanunk. Ha jól megy dolguk pazarlók, a jövővel nem gondolnak; ha szükségben vannak, csendes megadással koplalnak.

Az igazi cigánytermészetet és életmódot legtisztábban őrizték meg a sátoros, kóbor, vándor vagy oláh-cigányok, mely az egyedüli mozgó és minden letelepítési kísérletnek állhatatosan ellenszegülő népelem az országban. Törzsekre oszlanak, vajdák alatt állanak, kik apáról fiúra öröklik tisztüket. Ezeknek a vajdáknak régen nagy hatalmuk volt a törzsek fölött, de ma már alább szállott, minthogy a törzsek kisebb csapatokban vándorolnak. Egy-egy karavánban egy törzshöz vagy családhöz tartozók kóborolnak; egy karavánra átlagosan 8 személy jut. Legnépesebb karavánok a Tisza—Maros köze keleti felében, különösen Krassó-Szőrényben vannak, 50—80 taggal. Ezek a karavánok bizonyos húzási vonalakon kóborolnak, melyeknek mentén vándorjeleket (rongyokat, letűzött galyacskákat, kavicsokat stb.) hagynak, s ezekkel értesítik a törzshöz tartozókat. Nemcsak az ország területét járják be, hanem a szomszéd országokat is. Ponyvasátrak alatt vagy putrikban laknak és pedig némelyek télen-nyáron egyaránt; mások télire odukba, barlangokba, vagy a falvak végén földbe ásott kunyhókba húzódnak. Télen szokták tartani az egyes törzsek gyűléseiket is, a hol a közös ügyeket beszélik meg, s a törzsnek belső dolgait (büntetés, házassági, vagyoni dolgok) igazítják el. Hogy a kóbor cigányoknál a családi élet ingatag erkölcsi alapon áll, köztudomású. A házasságkötést pl. nem mindig szokták az egyházi vagy világi fórumok elé vinni. Igen érdekes az a régi jogállapotra visszamutató szokásuk, hogy a törzsbe házasodó férfi házasságától kezdve nejének törzsébe vétetik föl és azzal együtt kóborol. A bűvészek és kuruzslók hazájából származván, a kuruzslásnak és varázslásnak számtalan neme van elterjedve náluk, s ezt a tudományukat gyakran csalárdul pénzszerzésre használják föl. Vallásos fogalmaik telítve vannak babonával és egyéb ősi mihikus elemekkel. Népköltészetük különösen dalokban igen gazdag, a melyeket énekelni szoktak, muzsikálni soha. Különben teljesen a más népek vagyonán élösködnek, koldulnak, lopnak, s mint a társadalmi rendre veszélyes elemet kénytelen-kelletlen tűrik meg a népek és hatóságok. Vallásra nézve 44%-uk gör. keleti hitű.

N) ZSIDÓK.

A zsidók, mint népfaj, a héberek régi, többféle néppel történt elegyülésének a terméke, mely faji vonásait csorbitatlanul megőrizte. Nyelvük az észak-sémi nyelvághoz tartozik, melynek közelel rokona a

fenecziai és karthagói nyelv. Lehetséges, hogy már a honfoglalókkal jöttek be, sőt már előbb is lehettek itt; de annyi bizonyos, hogy az Árpádok alatt nagy befolyásra tettek szert. Régen külön városrészekben laktak, s öltözetükön megkülönböztető jeleket kellett viselniök. Eszes, ravasz, kereskedő hajlamú, mozgékony, mértékletes, szívos, összetartó, erős faji érzésű, mély családi életű, rendkívül szapora és vallásos nép, mely nem mint nemzetiség, hanem mint vallásfelekezet jön számba. De épen vallási okokból történt szigorú elzárkozottságuk tartotta fönn népi sajátságait, melyek a többi népektől eltérőleg, azzal szoros kapcsolatban vannak. Nagy tömegük a kereskedő, kisebbik az értelmi pályán van; iparral és földműveléssel csak kényszerűségből foglalkoznak.

RUTÉN ÉS ZSIDÓ MUZSIKUSOK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár